

Eco-sociale praktijken

Tien portretten

Redactie: Richard de Brabander,
Jeanet de Jong, Karijn van den Berg,
Mirjam Andries, Marcel Ham

Eco-sociale praktijken

Tien portretten

Redactie: Richard de Brabander, Jeanet de Jong, Karijn van den Berg,
Mirjam Andries, Marcel Ham

Inhoud

Inleiding 7

Richard de Brabander, Jeanet de Jong, Romy Santpoort, Marcel Ham

1 Netwerk Opbouwwerkers Energietransitie 12
Karijn van den Berg

2 Mensa Mensa 16
Richard de Brabander

3 Tuiny Forest 20
Romy Santpoort

4 Heel Wielwijk Meet 24
Jeanet de Jong

5 Energiecoöperatie Westerlicht 28
Jasmijn Pronk en Karijn van den Berg

6 Meer dan Steen Alleen 32
Annica Brummel en Erik Jansen

7 Bloei & Groei 36
Jeanet de Jong

8 Fixbrigade 40
Mark Franken

9 Tuinen van Zuid 44
Jasmijn Pronk

10 BijBram 48
Mirjam Andries en Marcel Ham

Analyse 53

Richard de Brabander, Romy Santpoort, Jeanet de Jong, Karijn van den Berg,
Mirjam Andries, Marcel Ham

Colofon 58

Inleiding

Richard de Brabander, Jeanet de Jong, Romy Santpoort, Marcel Ham

De klimaatcrisis raakt iedereen – en mensen in een kwetsbare positie in het bijzonder. Steeds meer zien we dat sociaal werkers zich inzetten om ervoor te zorgen dat deze ‘kwetsbare groep’ op een gelijkwaardige manier onderdeel is van de oplossingen voor klimaatverandering. En dat de lasten van de klimaatcrisis eerlijker verdeeld worden. Dat is een belangrijke missie van het eco-sociaal werk, en we zien dit steeds vaker terug in de dagelijkse praktijk van sociaal werkers. Eco-sociaal werk zet zich in voor een duurzame samenleving die sociaal rechtvaardig is en de balans tussen mens en natuur herstelt.

Deze bundel omvat voorbeelden van eco-sociale praktijken. Het zijn niet altijd sociaal werkers die daarin een rol spelen. De initiatiefnemers zetten zich in voor mensen in een kwetsbare positie én voor een duurzame toekomst. Dat klinkt mooi – tegelijkertijd laten de voorbeelden zien hoe moeilijk en weerbarstig de realiteit van die eco-sociale praktijken kan zijn.

De sociale kant van de klimaatcrisis

Door de menselijke uitstoot van broeikasgassen warmt de aarde langzaam op en hebben we steeds vaker te maken met weersextremen zoals hitte, droogte of juist buitengewone regenval en overstromingen. Omdat klimaatverandering onomkeerbaar is en steeds meer ontwrichtende gevolgen heeft voor de samenleving, spreken we inmiddels van een klimaatcrisis. Deze crisis speelt zich af in een samenleving met een sterke nadruk op marktwerking en zelfredzaamheid van mensen. Binnen dit gedachtegoed worden dan ook vooral economische en technologische oplossingen aangedragen, zoals zonnepanelen of het ophogen van de dijken om klimaatverandering en de gevolgen daarvan tegen te gaan. Maar door de gerichtheid op de vrije markt en het geloof in technologische oplossingen vergeten politici en beleidsmakers de toenemende sociale ongelijkheid en mensenrechtenschendingen die voortkomen uit klimaatverandering (Alston 2014; De Brabander 2022).

Ongelijkheid door klimaatverandering

We weten inmiddels dat de klimaatcrisis voor sociale ongelijkheid zorgt, en wel op verschillende manieren (Leroy 2021). In ons land dragen mensen met een laag inkomen minder bij aan klimaatverandering, terwijl zij de gevolgen daarvan veel meer ondervinden. Ze wonen vaak in buurten die kwetsbaar zijn voor hitte en overstromingen, in slecht geïsoleerde huizen met hoge energielasten (WRR 2023). Zo nemen door de klimaatcrisis bestaande ongelijkheden tussen mensen toe, bijvoorbeeld bij de toegang tot natuurlijke hulpbronnen, zoals schone lucht, schoon water of een veilige plek om te wonen. Ongelijkheid geldt ook blootstelling aan de effecten van klimaatverandering: mensen met lage inkomens wonen het vaakst op plekken die het minst goed beschermd zijn tegen overstromingen, droogte, warmte en kou. Mensen met een slechte gezondheid zijn het meest kwetsbaar voor hittegolven, nieuwe infectieziekten en luchtverontreiniging (Quarsie e.a. 2021). Zij hebben dan ook de minste middelen om zich tegen deze effecten te weren of zich aan te passen, door bijvoorbeeld te verhuizen of zich te beschermen. En dat terwijl zij het minste bijdragen aan de oorzaken van klimaatverandering.

Ongelijkheid door overheidsbeleid

Overheidsbeleid dat inspeelt op klimaatverandering zorgt ook steeds vaker voor ongelijkheid, of vergroot bestaande ongelijkheden. Mensen in een kwetsbare positie kunnen het minst vaak gebruikmaken van maatregelen die bedoeld zijn om klimaatverandering tegen te gaan, zoals subsidies voor zonnepanelen en elektrische auto's. In sommige gevallen hebben deze maatregelen zelfs grote negatieve gevolgen voor deze 'kwetsbare groep': denk aan de gevolgen van een extra milieuheffing of accijns op energie en brandstof voor iemand die afhankelijk is van een minimumloon. Of de gevolgen voor kleine gemeenschappen in ontwikkelingslanden door schadelijke grondstoffen te winnen voor batterijen van 'onze' elektrische auto's die leiden tot milieuverontreiniging. Tot slot veroorzaken ook fossiele subsidies bij velen een zwaar gevoel van onrechtvaardigheid. Met deze subsidies, of belastingvoordelen, maakt de overheid het gebruik van olie, kolen en gas goedkoper voor grote bedrijven, terwijl burgers naar verhouding juist heel veel belasting moeten betalen voor het gebruik hiervan.

Van klimaatneutraal naar klimaatrechtvaardigheid

Met andere woorden: de gevolgen en de aanpak van de klimaatcrisis raken mensen in een kwetsbare positie het meest. Het is dus belangrijk dat we de sociale gevolgen van de klimaatcrisis erkennen en aanpakken, want 'zonder sociaal beleid faalt het klimaatbeleid', aldus emeritus hoogleraar Pieter Leroy (Leroy 2021). In zijn lectorale rede sprak Richard de Brabander (2022) over een beweging van 'klimaatneutraal naar klimaatrechtvaardigheid'. Een beweging van het denken en streven naar technologische oplossingen voor de klimaatcrisis, naar oplossingen die oog hebben voor de sociale ongelijkheid die voortkomt uit of toeneemt door de klimaatcrisis. We moeten streven naar 'klimaatrechtvaardigheid'. Dat betekent 'een goed leven op een gezonde aarde voor iedereen. Ongeacht je inkomen, woonplaats, religie, etniciteit en/of beperking' (Milieudefensie 2023). Maar ook: 'de rechtvaardige verdeling van de lasten die klimaatverandering met zich meebrengt' (Amnesty International 2023). Inmiddels meet het Centraal Bureau voor de Statistiek sinds 2018 met de Monitor Brede Welvaart de kwaliteit van leven hier en nu, en de mate waarin deze ten koste gaat van de brede welvaart van latere generaties of die van mensen elders in de wereld. De brede welvaart wordt beschreven aan de hand van de zeventien duurzame ontwikkelingsdoelen die internationaal zijn vastgesteld, zoals geen armoede, geen honger, betaalbare en duurzame energie en verantwoorde consumptie.

Het sociaal werk

Sociaal werk heeft een belangrijke taak binnen het opkomen voor de belangen van mensen in een kwetsbare positie. Ondanks de negatieve effecten van klimaatverandering op deze 'kwetsbare groep', vormt het tegengaan van klimaatongelijkheid, of klimaatonrechtvaardigheid, in Nederland – in tegenstelling tot bijvoorbeeld Scandinavische landen – geen of nauwelijks een onderdeel van de opdracht van sociaal werkers. Zo bleek uit onderzoek van Ročak en Van Lieshout (2021) dat de energietransitie voor de meeste opbouwwerkers geen prominent thema is. Bij de meeste sociaalwerk-opleidingen is er weinig aandacht voor klimaatrechtvaardigheid of andere maatschappelijke ontwikkelingen, factoren of mechanismen die mensen in een kwetsbare positie doen geraken. In lijn met overheidsbeleid heeft het sociaal werk zich de laatste jaren vooral gericht op zelfredzaamheid, eigen kracht en verantwoordelijkheid van het individu. Sociale problemen worden geïndividualiseerd en het oplossen daarvan is aan het individu. De klimaatcrisis maakt duidelijk dat deze gerichtheid op het individu niet langer houdbaar is. Want met gedragsverandering alleen houden we de opwarming van de aarde niet tegen. Om de klimaatcrisis tegen te gaan, is meer nodig dan kort douchen, minder dierlijk eten en een tegel wippen.

Sociaal werkers zien het belang van eco-sociaal werk

Sociaal werkers zien het belang van eco-sociaal werk; hoe dit past of vorm kan krijgen in hun werk weten ze nog niet altijd. Dat is een eerste bevinding uit een enquête die dit najaar onder 165 sociaal werkers is gehouden. Hoewel een deel van de sociaal werkers aangeeft de gevolgen van de klimaatcrisis niet tegen te komen in het werk, zien veel van hen dat wel. Zo schrijft een respondent: 'De gevolgen van klimaatverandering en ecologische gevolgen die daaraan vasthangen, zijn dagelijks zichtbaar in ons werk (extreme weersomstandigheden, verlies biodiversiteit, gebruik van water). Op sociaal vlak merk je dat de doelgroep waarmee we het werk uitvoeren financieel niet het vermogen heeft om mee te gaan in de benodigde energietransitie.' Andere werkers geven aan dat zonnepanelen en gezond of biologisch voedsel voor hun doelgroep niet toegankelijk of betaalbaar zijn. Hun doelgroep krijgt ook vaker te maken met energiearmoede en hoge energiekosten.

Uit de enquête blijkt verder dat mensen in een kwetsbare positie volgens de sociaal werkers op minstens vier manieren worden geraakt: 1 direct, door prijsstijgingen, 2 door stress vanwege de maatregelen die worden genomen, 3 omdat ze geen toegang hebben tot informatie en middelen om aanpassingen te doen, en 4 door hittestress als gevolg van slechte woningen en een vaak versteende omgeving.

De vragenlijst van de enquête is tot stand gekomen vanuit een gezamenlijk initiatief van Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW), Movisie, Sociaal Werk Nederland, en lectoraten van de HAN University of Applied Sciences, Fontys Hogeschool, Zuyd Hogeschool en Hogeschool Inholland.

Eco-sociaal werk

Tegen de achtergrond van de klimaatcrisis en toenemende ongelijkheden, pleiten de laatste jaren met name academici en lectoren voor een herwaardering van de maatschappelijke opgave van het sociaal werk. Het sociaal werk heeft zich niet alleen toe te leggen op het ondersteunen van individuen en gemarginaliseerde groepen; het dient ook aandacht te vragen voor structurele oorzaken die hen achterstellen. Daarom wijzen zij op de maatschappelijke opgave zoals deze is geformuleerd door de Internationale Federatie van Sociaal Werkers (IFSW). Het sociaal werk zou zich moeten inzetten voor het bevorderen van mensenrechten, emancipatie, inclusie, sociale gelijkheid, rechtvaardigheid en democratie en het publiek maken van sociaal onrecht. Erik Jansen, lector Sociale Duurzame Praktijken, stelt in zijn recente lectorale rede: 'Als we echt willen werken aan toekomstbestendigheid van welzijn en menselijk floreren, zullen we moeten zoeken naar alternatieve manieren om deze waarden van welzijn te realiseren en wel op een rechtvaardige manier, in zo veel mogelijk verschijningsvormen van het begrip.'

Het eco-sociaal werk staat kritisch tegenover de manier waarop het overheidsbeleid de aandacht richt op het individu en zijn informele netwerk, om zijn situatie te verbeteren. Individuen staan immers niet los van hun omgeving. Voor het eco-sociaal werk is dat naast de sociale omgeving ook nadrukkelijk de natuurlijke omgeving (Närhi & Matthies 2016; Rambaree, Powers & Smith 2019). Behalve naar sociale rechtvaardigheid en het realiseren van mensenrechten, streeft het eco-sociaal werk naar ecologische rechtvaardigheid. Dit betekent dat menselijk en niet-menselijk leven gelijkwaardig zijn.

Het is van belang om op te merken dat eco-sociaal werk meer is dan een methodiek of een specialisme binnen het sociaal werk. Het behelst een nieuwe manier van denken over het sociaal werk. Het gaat om andere denkwijzen, waarden, uitgangspunten en praktijken (Rambaree, Powers & Smith 2019). Met deze 'paradigmawisseling' wil het eco-sociaal werk bijdragen aan een duurzame, sociaal en ecologisch rechtvaardige samenleving.

In deze bundel

De praktijken die we in deze bundel beschrijven, proberen vorm te geven aan die nieuwe benadering, al dan niet met de inzet van sociaal werkers. De initiatiefnemers zijn actief op het gebied van energie, voedsel, groen-ontwikkeling, geestelijke gezondheidszorg of op het bredere terrein van duurzaamheid. We kijken steeds naar de aard ervan, hoe de omgeving en burgers bij hun praktijk worden betrokken en met welke hindernissen ze zich geconfronteerd zien. Aan het einde brengen we onze inzichten samen in een synthese.

Bronnen

- Alston, M. (2014). Social work, climate change and global cooperation. *International Social Work*, 582(3), 355-363. doi.org/10.1177/0020872814556824
- Amnesty International (2023). *Wat is klimaatrechtvaardigheid?* www.amnesty.nl/wat-we-doen/klimaat-en-mensenrechten-2/wat-is-klimaatrechtvaardigheid
- Brabander, R. de (2022). *Ecosociaal werk: Van klimaatneutraal naar klimaatrechtvaardig*. Rede Hogeschool Inholland, Rotterdam, 24 november 2022.
- Brabander, R. de, Hofs, J., Jong, J. de, Kuiper, C., Ročak, M. & Pelt, M. van (2022). *Oproep tot actie. Pleidooi voor een eco-sociale benadering van sociaal werk*.
- Dominelli, L. (2013). Environmental justice at the heart of social work practice: Greening the profession. *International Journal of Social Welfare*, 22(4), 431-439. doi.org/10.1111/ijsw.12024
- Jansen, E. (2022). *Alledaags duurzaam. Naar toekomstbestendig welzijn*. Intreerede. www.han.nl/onderzoek/lectoraten/sociale-duurzame-praktijken/Rede_Erik-Jansen_Alledaags-Duurzaam.pdf
- Leroy, P. (2021). Geen-klimaatbeleid-zonder-sociaal-beleid. www.socialevraagstukken.nl/geen-klimaatbeleid-zonder-sociaal-beleid/
- Milieudefensie (2023). Klimaatrechtvaardigheid: Dé oplossing tegen gevaarlijke opwarming. milieudefensie.nl/alles-wat-je-wil-weten-over-klimaatrechtvaardigheid
- Ministerie van Algemene Zaken (2023). Energiebelasting—Milieubelastingen. www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/milieubelastingen/energiebelasting
- Närhi, K. & Matthies, A.-L. (2016). The ecosocial approach in social work as a framework for structural social work. *International Social Work*, 61(4). journals.sagepub.com/doi/10.1177/0020872816644663
- Quarsie, J., Pas, R. van de, Fanoyen, E. & Hazel, P. van den (2021). De impact van klimaatverandering op gezondheid in Nederland. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 165, D6245.

- Rambaree, K., Powers, M.C.F. & Smith, R.J. (2019). Ecosocial work and social change in community practice. *Journal of Community Practice*, 27(3-4), 205-212. doi.org/10.1080/10705422.2019.1660516
- Ročak, M. & Lieshout, C. van (2021). Geen aanjagers, maar bruggenbouwers. *Vakblad Sociaal Werk*, 4
- WRR (2023). *Rechtvaardigheid in klimaatbeleid. Over de verdeling van klimaatkosten*. Rapport 106. www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2023/02/16/rechtvaardigheid-in-klimaatbeleid

1

Netwerk Opbouwwerkers Energietransitie

Opbouwwerkers en de dilemma's van de energietransitie

Karijn van den Berg

Een informeel netwerk helpt opbouwwerkers minder eenzaam te zijn als ze aan klimaatrechtvaardigheid willen werken. En het helpt ook om gemeenten minder technisch te laten kijken.

De groep Opbouwwerkers Energietransitie is het best te omschrijven als een informele *community* van ruim honderd opbouwwerkers die zich inzet voor het belang van de sociale kant van de klimaatcrisis. En: voor de inzet van opbouwwerk bij de verduurzaming van kwetsbare buurten, wijken en dorpen. Het startpunt was in 2017 het jaarlijkse festival van Krachtproef, het kennisnetwerk van inmiddels meer dan duizend opbouwwerkers. Paul Vlaar, toen net gepensioneerd, hield daar een presentatie over de kansen voor opbouwwerkers om zich in te zetten voor duurzame wijken. Hieruit ontstond een groepje opbouwwerkers die elkaar regelmatig ontmoetten en vervolgens bij elkaar kwamen met het oog op de urgentie van de klimaatcrisis en hun mogelijke rol daarbinnen als opbouwwerker.

Inmiddels nemen zo'n honderd leden deel aan een WhatsApp-groep onder de naam Opbouwwerk Duurzaamheid. Daarin worden ervaringen gedeeld uit verschillende wijken, buurten en dorpen, evenals beleidsontwikkelingen, praktische kennis of tips voor het betrekken van bewoners. In 2018 organiseerde deze groep in Hilversum een conferentie met negentig deelnemers, met Marjan Minnesma – boegbeeld van de energietransitie – als *keynote*-spreker en met diverse voorbeelden van initiatieven in het land.

Het netwerk Opbouwwerkers Energietransitie is mede opgezet door Paul Vlaar en Sylvia de Goede. Paul is adviseur op het gebied van duurzaamheid en opbouwwerk en actieve bewoner in zijn eigen wijk, Sylvia is opbouwwerker en praktijkontwikkelaar op het gebied van duurzaamheid. Beiden hebben een belangrijke rol bij het uitdragen van het belang van opbouwwerk bij verduurzaming van buurten en ze organiseren elk half jaar werkbezoeken door het hele land.

De werkbezoeken zijn gestart vanuit het idee niet alleen te vergaderen, maar ook om bij elkaar in de keuken een kijkje te nemen. Hierbij wordt verdieping gezocht, komt lokale casuïstiek aan de orde en wordt ingegaan op de rol van opbouwwerkers. Volgens Sylvia hebben de werkbezoeken daarmee als doel om 'mensen die hier op lokaal niveau mee bezig zijn, te ondersteunen, te inspireren, te versterken en hun geluid te laten horen'. En daarnaast om de collega's die er minder mee bezig zijn ook te prikkelen en te inspireren. De werkbezoeken trekken niet alleen opbouwwerkers; vaak sluiten er ook ambtenaren aan uit het sociaal domein of uit de hoek van de energietransitie. Sylvia denkt dat dit ook helpt om bij hen de rol van opbouwwerkers onder de aandacht te brengen: 'Dat bewustzijn mag volgens mij ook nog wel groter worden bij

de opdrachtgevers van sociaal werkers, buurtwerkers, opbouwwerkers. Dat juist zij van grote betekenis kunnen zijn op dit vraagstuk. Van welzijnsorganisaties horen we vaak “maar die opdracht hebben we niet” – dan moet je die opdracht gaan oprekken, of een beetje stout zijn, of het gesprek aangaan.’

Waar loopt het initiatief tegenaan?

Het netwerk is ontstaan vanuit een behoefte om bij elkaar te komen, maar het heeft ook een agenderende rol. Veel opbouwwerkers zien het belang van de klimaatthematiek en de energietransitie wel, maar hebben vaak het gevoel er alleen voor te staan. Ze zijn terughoudend en hebben soms ook wat frustratie om het thema aan te kaarten binnen hun organisatie of gemeente. Veel van hen werken bijvoorbeeld vanuit een tijdelijke of kleine opdracht rond energiearmoede en zijn soms de enige binnen hun organisatie die daarmee bezig is. Als ze proberen om duurzaamheid en klimaatvraagstukken met collega's te delen, worden ze daarin niet altijd gehoord of serieus genomen. Veel opbouwwerkers krijgen te horen dat het vooral een vraagstuk is voor de technische afdeling. Dit komt voort uit een simpel of kortzichtig perspectief op energiearmoede en de energietransitie, vindt Paul: ‘Als je de energietransitie alleen maar technisch benadert dan gaat het gewoon niet lukken, dan krijg je de mensen in de wijken van ze-lang-zal-ze-leven niet mee, want die hebben een andere agenda, ze zitten in de overlevingsstand.’

Er ligt dus een belangrijke rol voor opbouwwerkers in de energietransitie en in bredere klimaatvraagstukken, met name omdat zij deze altijd verbinden met sociale vraagstukken en rechtvaardigheid. Dit leidt ook tot mooie ‘koppelkansen’, volgens Sylvia. ‘Denk bijvoorbeeld aan een kans als: Is er naast die isolatie misschien nog iets anders met elkaar te regelen en te doen in de buurt?’ Bovendien kunnen opbouwwerkers ook de vele bewonersinitiatieven ondersteunen die proberen iets te doen met collectieve verduurzaming. Zij kunnen deze bewoners ook betrekken bij de plannen van de gemeente. Paul: ‘Een opbouwwerker zorgt dat bewoners daar daadwerkelijk zeggenschap in hebben en daar ook van het begin af aan bij betrokken worden.’

‘Harder gaan lopen’

Door een actieve WhatsApp-groep en verschillende werkbezoeken is er een netwerk van opbouwwerkers en anderen ontstaan dat onderling inspireert en ondersteunt. Er zijn meerdere succesvolle werkbezoeken uit voortgekomen, waarna de opbouwwerkers met nieuwe verhalen, inspiratie en energie naar huis gaan. Daarmee voelen opbouwwerkers zich gesteund, iets wat wordt bevestigd door Mireille Peletier, projectleider duurzaamheid bij Tinten, ‘sterk in sociaal werk’, die het werkbezoek in Assen (voorjaar 2023) mede-organiseerde. Volgens Mireille heeft het werkbezoek een positieve uitwerking gehad: degenen uit haar organisatie die aanwezig waren, zijn ‘allemaal harder gaan lopen en aan de slag gegaan’ sinds de bijeenkomst. Omdat de verhalen rondgingen hoe waardevol het was, is er ook meer interesse en animo ontstaan voor toekomstige werkbezoeken. ‘Collega's zoeken elkaar sneller op en wisselen uit met elkaar.’ Het netwerk en de werkbezoeken hebben een meerwaarde voor opbouwwerkers om ervaringen en gedachten te kunnen delen en anderen te ontmoeten die in een vergelijkbare context bezig zijn.

Omgaan met hindernissen

Opbouwwerkers die binnen de energietransitie actief zijn, gaan vaak politiserend te werk: door te agenderen en door groepen bewoners te faciliteren en te ondersteunen. Voor hen geldt – evenals voor anderen die het voortouw nemen – dat een organisatie na een paar jaar weerstand er toch heel blij mee kan zijn als er iets is bereikt. Paul: 'Door middel van praktijkresultaten kunnen we dus ook overtuigen dat het zinvol is.'

Het netwerk Opbouwwerkers Energietransitie en de werkbezoeken hebben dus een ondersteunde rol, zorgen voor inspiratie en onderlinge steun. Het zorgt ook voor zichtbaarheid; van het thema en van de rol van opbouwwerkers in het bijzonder. Het is voor het netwerk, en voor veel opbouwwerkers die zich daarbij hebben aangesloten, echt doorzetten geweest om dit vraagstuk te agenderen, maar Paul en Sylvia zien bij steeds meer gemeenten dat het leeft. De werkbezoeken zijn dus een plek geworden om mensen te ontmoeten en inspiratie op te doen. Paul: 'Met de werkbezoeken zie je hoe mensen zich op lokaal niveau inwerken of invechten op het thema, en dan nog dingen voor elkaar krijgen ook.'

Wat is het resultaat?

Paul en Sylvia hebben het gevoel dat ze door dit netwerk de krachten kunnen bundelen en zo kunnen zorgen voor meer aandacht en zichtbaarheid voor duurzaamheidsvraagstukken bij gemeenten en andere partijen. Sylvia: 'Door op verschillende plekken aan tafels te zitten, kun je samen sterk staan.' Dat kan er ook voor zorgen dat opbouwwerkers en sociaal werkers zich gesteund en serieus genomen voelen: 'Dus het gesprek voeren en een beetje burgerlijk ongehoorzaam durven zijn en elkaar steunen in het veld.'

Karijn van den Berg is onderzoeker 'Leefbaarheid' bij Movisie.

2

Mensa Mensa

**Gezond, duurzaam
én betaalbaar**

€8,-

groot bord

€3,-

klein bord

€5,-

middel bord

Volkskantine

Stel zelf je maaltijd samen
ook take away en delivery

Gezond eten en koken in Rotterdam-Zuid

Richard de Brabander

'De stap naar een eerlijke, gezonde en leefbare wereld moet in de eerste plaats worden opgevat als een machtsstrijd tussen private en publieke belangen.' Maar Mensa Mensa houdt het niet bij strijdlustige taal alleen en zet iets te eten op tafel.

Iedere maandag komt een groep bewoners van Rotterdam-Zuid die leeft van een bestaansminimum naar Mealprep Café. Daar vinden zij een berg verse biologische groenten, fruit, noten, peulvruchten, paprika's en wat dies meer zij en gaan ze met chef-koks aan de slag om maaltijden te bereiden, die zij aan het eind van de ochtend mee naar huis nemen, vijftig porties voor 15 euro. Ze krijgen tips, ontwikkelen culinaire vaardigheden en leggen sociale contacten. Het is een van de projecten van Mensa Mensa, voorheen Public Food, door Floris Visser opgezet. Eerder runde hij in Almere een Volkskantine met tegen snackbarprijzen verkrijgbare gezonde maaltijden. Het lunchbuffet in Rotterdam-Zuid waar iedereen elke dinsdag kan komen eten, is daarop geïnspireerd. Iedereen, want het is belangrijk dat verschillende sociale groepen elkaar ontmoeten. En het is de bedoeling dat er ook in Rotterdam-Zuid een Volkskantine komt. Daarnaast werkt Floris samen met Stichting Pameijer, die een buurtcirkel heeft opgezet voor cliënten die zelfstandig wonen en ondersteuning nodig hebben of leuke dingen willen doen met anderen.

Het verhaal erachter

Maar Mensa Mensa ontwikkelt en realiseert niet alleen projecten, het wil ook een denktank zijn. Floris heeft een uitgesproken heldere visie en strijdt voor hervorming van het gehele voedselsysteem; gezond eten zou net zo gewoon moeten zijn als het water dat uit de kraan komt. Gezond en duurzaam eten zou voor iedereen de makkelijkste en betaalbaarste keuze moeten zijn. 'Voedsel is een recht. Dat is het vertrekpunt. En de manier om dat recht in praktijk te brengen, is voedsel te zien als een basisvoorziening in plaats van als handelswaar. En dat geldt ook voor de transitie naar duurzame landbouw en preventieve gezondheidszorg.'

In *De Helling*, het tijdschrift van het wetenschappelijk bureau van GroenLinks, schreef Floris een essay waarin hij het voedselvraagstuk benadert als een ideologische kwestie. Mensa Mensa is een 'werkende illustratie' van zijn kritiek op het kapitalisme, dat het voedselsysteem geheel heeft geprivatiseerd. Dat systeem leidt tot plofkippen, intensieve teelt met bespoten groenten, ongezonde energiedrankjes en vette snacks die goedkoper zijn dan verse vruchtensappen en groenten. Voor mensen met weinig geld wordt zo de toegang tot gezond eten verminderd, zo niet onmogelijk gemaakt. En dat leidt tot gezondheidsverschillen. Mensen met weinig geld eten ongezonder, lijden vaker aan overgewicht, hebben vaker suikerziekte. Eten, aldus Floris, legt ongelijkheden in onze samenleving bloot, is voedszaam en ziekmakend. En zowel gezond eten als ongezond eten is gebaseerd op een verdienmodel. Gezond en duurzaam eten bereiken we niet door de consument op zijn eetgewoonten aan te spreken. Dan leggen we het probleem op het bordje van het individu. Voor de oplossing is een systeemverandering nodig. De productie en

consumptie van voedsel moet op een andere economie worden gebaseerd, waarbij voedsel én gezond eten als een publiek goed én als een recht worden gezien.

Gezondheid, klimaat en gelijkheid zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De groenten en peulvruchten die maandagochtend bergenhoog op de tafel liggen, zijn daarom van onbespoten kwaliteit en afkomstig van de biologische landbouw.

Vooral niet moraliseren

De moeilijkheid om gezonde voeding als een basisvoorziening te realiseren, ligt niet alleen in de machtsstrijd met kapitaalkrachtige voedsel- en fastfood-ketens. Bij een energietransitie zullen bewoners niet snel bezwaar maken tegen zonnepanelen, zolang ze maar stroom leveren tegen hetzelfde geld. Maar eten is persoonlijk, verbonden met smaak, en is een sociale aangelegenheid. Daarom staan we ook niet te roepen dat het verkeerd is om vlees te eten of dat je geen suiker mag gebruiken. Dat vlees of veel suiker en zout slecht is, moet je niet steeds benadrukken. Het gaat erom op een creatieve manier alternatieven aan te reiken voor suikerdadels. 'Aan het eind van de ochtend, op maandag, zetten we alle bereide gerechten netjes neer, als bij een groot buffet, mooi aangekleed met kruiden. We maken er een foto van. Zo van: tof, dat hebben we maar mooi met elkaar op tafel gezet. Daarna kan iedereen opscheppen en zijn porties mee naar huis nemen.'

Op deze manier voorkom je ook wat Tim 'S Jongers het 'broccoli-paternalisme' heeft genoemd. Een leefstijlcoach die op school kinderen moet overtuigen dat ze toch vooral gezonder moeten eten, terwijl de kinderen niet eens een ontbijt hebben gehad. Gezond eten is niet zozeer een kwestie van niet willen, meer van niet kunnen.

Dit paternalisme duidt op een ander obstakel om het voedselsysteem te hervormen: de depolitisering van de linkse agenda waarop de ideologische machtsstrijd heeft plaatsgemaakt voor technocratisch beleid. In zijn essay in *De Helling* verwijst Floris naar Matthew T. Huber, die in *Climate Change as Class War* (2022) betoogt dat de linkse voorhoede zich heeft ontwikkeld tot een professionele goedopgeleide klasse die zich heeft vervreemd van het alledaagse leven van gemarginaliseerde groepen die leven op een bestaansminimum. Of het nu gaat om het tegengaan van klimaatverandering of om het hervormen van de landbouw, steevast beroept deze professionele klasse zich op cijfers. Feitelijk hebben zij misschien gelijk, maar daarmee breng je de boodschap niet over aan mensen voor wie het einde van de maand belangrijker is dan het einde van de wereld.

Tijdens Mealprep gaan de gesprekken ook over gezond eten, maar terloops en in de vorm van tips. En aan het eind van de ochtend nemen deelnemers vol trots vijftientig porties eten mee naar huis. Floris: 'Je moet ook een vertrouwensband opbouwen. We leggen flyers bij de voedselbank en zo. Maar de stap naar meedoen is groot. Je zou outreachend moeten werken en netwerken in de wijk moeten opbouwen.'

Geld

Hoe vertaalt die kritiek op het voedselsysteem zich in een verdienmodel? Want hoe we het wenden of keren, Mensa Mensa kost geld. De chef-koks, de groenten en andere ingrediënten en de fysieke locaties moeten worden betaald. Het is steeds weer nodig om fondsen aan te schrijven. Floris: 'Sommige geven 1000 euro, andere een substantieel bedrag waarmee

we twee jaar vooruit zouden kunnen. Maar je weet niet of ze daarna weer doneren. Het wel of geen financiering krijgen, hangt als een zwaard van Damocles boven ons hoofd en maakt de continuïteit van Mensa Mensa kwetsbaar.' Projecten worden ook ondersteund door welzijnsorganisatie SOL. Er zijn ideeën om te kijken bij ondernemingen waar veel laagbetaald werk wordt verricht of zij voor hun medewerkers maaltijden kunnen inkopen, verrekend met het brutosalair, net zoals bij een fietsenplan. Floris: 'We verzorgen ook de catering voor bijvoorbeeld symposia of congressen. Dat levert marges op die we investeren in onze missie.'

Daarnaast lobbyen ze ook bij de gemeente. 'We hebben goed contact met beleidsadviseurs die ons project een warm hart toedragen en die dit willen ondersteunen en een plek willen geven. Maar die lopen intern aan tegen potjes of programma's waarin het weer niet past. En we zijn daarin ook weer afhankelijk van de politieke wind die er waait.'

Floris maakt zich geen illusies. De voedselindustrie is machtig. Het zal lang duren voor voedsel als basisvoorziening een realiteit is – als het al zover komt. Maar hij geeft de moed niet op. 'Donderdag organiseren we met allemaal bobo's een groot diner bij Nieuwspoort om het over voedsel als basisvoorziening te hebben. En ik weet zeker dat een grootste deel het ermee eens is. Nou nog over de brug komen.'

En daarnaast is het van belang om samenwerking te zoeken met vergelijkbare progressieve initiatieven als *community supporting agriculture* en coöperatieve supermarkten. Er is beweging.

Richard de Brabander is lector Ecosociaal Werk aan Hogeschool Inholland.

Bronnen

- Visser, F. (30 juni 2023). Goed voedsel is een publiek goed. Beter eten voor iedereen, www.wetenschappelijkbureauagroenlinks.nl/tijdschrift/zomer-2023/goed-voedsel-een-publiek-goed
- publicfood.org/nl

3

Tuiny Forest

Eco-sociaal werk in een stroomversnelling

Romy Santpoort

Het extreme weer laat zien hoe belangrijk eco-sociaal werk is. 'Dat stukje bos van 6 vierkante meter staat symbool voor het samen bestrijden van wateroverlast.'

In juli 2021 overstromden delen van Limburg door extreme regenval. Een gevolg van klimaatverandering, zo concludeerden onderzoekers. Ondanks de snelle hulp hebben de overstromingen grote materiële én sociale gevolgen gehad. Mensen moesten gedwongen hun huis verlaten – soms voor lange tijd – om het vervolgens zwaar beschadigd aan te treffen. Het herstellen van woningen heeft maanden, soms wel jaren geduurd. In Duitsland en België konden veel mensen helemaal niet meer terugkeren naar hun huizen, waardoor buurten veranderen en mensen elkaar uit het oog verliezen.

Veel mensen die een overstroming hebben meegemaakt, ontwikkelen mentale klachten. Hun huis voelt niet meer als thuis, ze kunnen zich grote zorgen maken om het herstel van hun woning of om mogelijke nieuwe overstromingen. Dat kan zich weer uiten in angsten, depressie, paniekaanvallen, slaapproblemen en zelfs een posttraumatische stress-stoornis (PTSS), suïcidale gedachten en meer gebruik van alcohol en drugs. Alleen al een gedwongen evacuatie kan deze klachten met zich meebrengen, zo blijkt uit onderzoek (Coninx 2021).

Tuiny Forest

Bob van Bergen, opbouwwerker in Valkenburg aan de Geul, was nauw betrokken bij de hulpverlening tijdens de overstromingen in zomer 2021. Hij ziet nog steeds de gevolgen bij bewoners: 'De overstromingen zijn nog zo actueel. Kortgeleden was er nog sprake van wateroverlast en dan zie je dat het voor veel mensen een traumatische ervaring is geweest. Het water liep weer door de straten. Daar schrikt de gemeenschap enorm van.'

Naar aanleiding van de overstromingen zijn er in de laatste twee jaar allerlei initiatieven ontstaan die klimaatverandering tegengaan en voor betere afwatering zorgen. Zoals de aanleg van een zogenoemd Tuiny Forest in het centrum van Valkenburg. Dat is een inheems bos op tuinformaat, 6 vierkante meter. Bob: 'Het Tuiny Forest is geplant precies op een plek waar het water het hoogst stond. Dat stukje bos van 6 vierkante meter staat symbool voor het samen bestrijden van wateroverlast.'

De schrik zit erin

Voor de overstromingen waren er nog maar weinig eco-sociale projecten die lang standhielden. Groene projecten bestonden wel, hier en daar, maar weinig partijen beschouwden het als een kernactiviteit. Andere initiatieven ontvingen tot voor de overstromingen maar weinig aandacht of steun. Bob: 'Je ziet vaak dat groene initiatieven beginnen in de buurt en dat daar dan een

kartrekker bij betrokken is. Ik heb vaak initiatieven zien stoppen vanwege het vertrek van zo iemand.'

Nu ziet Bob daar een verandering in komen. De schrik zit er bij velen goed in; mensen in de regio zijn zich meer bewust van de kwetsbare ligging van het dorp en het toenemende overstromingsrisico. Met als gevolg dat allerlei initiatieven voor een beter klimaat snel steun krijgen van verschillende partijen. Zoals de Tuiny Forests, of een groepje buurtbewoners met het idee om planteneilanden in de vijver van het Geulpark aan te leggen voor meer biodiversiteit. Maascleanup is een netwerk van bedrijven en vrijwilligers die zich inzetten voor een schone Maas. Of neem het initiatief WIJland Château St. Gerlach: in het luxehotel eet je van de oogst uit de moestuin die zich op het landgoed bevindt. Die moestuin van 1200 vierkante meter wordt onderhouden door buurtbewoners, bewoners van een zorginstelling en studenten samen.

Verbinden is niet altijd gemakkelijk

Sinds de overstromingen is ook Bob als opbouwwerker zich bewust steeds meer gaan richten op eco-sociaal werk. Hij werkt aan allerlei initiatieven die gericht zijn op mensen in een kwetsbare positie en tegelijkertijd bijdragen aan een beter klimaat en een groene omgeving. Hij zorgt ervoor dat partijen elkaar weten te vinden en er duurzame samenwerking kan ontstaan, zoals bij WIJland Château St. Gerlach. 'Ik kom op veel plekken en spreek veel mensen. Als ik dan hoor dat iemand een idee heeft dat interessant kan zijn voor iemand anders, zorg ik dat ze samen afspreken om te brainstormen. En ik betrek er altijd meerdere partijen bij, dat maakt een initiatief minder kwetsbaar. Op die manier ga ik te werk.'

Bij het aanleggen van het Tuiny Forest, op initiatief van de gemeente, heeft Bob gezorgd voor betrokkenheid van scholen, bedrijven en inwoners. Dit heeft geleid tot een samenwerking met IVN Natuureducatie. Nu kunnen inwoners van de gemeente voor hun eigen tuin een Tuiny Forest aanvragen bij Sprinkl, een online verkoper van biologische planten. Inwoners betalen dankzij de gemeente geen – 125 maar – 5, onder voorwaarde dat hiermee tegels in de tuin worden vervangen.

Het verbinden van die partijen is niet altijd gemakkelijk. Als opbouwwerker heb je bijvoorbeeld vaak te maken met tegengestelde belangen van bewoners. Zoals bij de renovatie van een kapel die wordt onderhouden door inwoners. Waar de één veel belang hecht aan duurzame oplossingen, bijvoorbeeld om regenwater van het dak op te vangen, ziet een ander het belang daarvan niet zo in, of wordt het niet zo goed begrepen. Dat was het geval bij een aantal oudere inwoners. Hoe ga je daarmee om? 'Zoals ik dat altijd doe: ik ga in gesprek. Ik ga bij iedereen langs. Ik leg de situatie uit, breng mensen bij elkaar en dan komen we samen tot een oplossing.'

Goed voorbeeld doet goed volgen

De groene initiatieven waar Bob aan werkt, dragen bij aan een groenere omgeving en een betere afwatering in de toekomst. In de hoop dat extreme weersomstandigheden minder verwoestende effecten zullen hebben voor mensen in en om Valkenburg aan de Geul. Maar meer direct zorgen initiatieven als de Tuiny Forests en WIJland Château St. Gerlach ervoor dat iedereen kan meedoen in het samenwerken aan een duurzame en veilige samenleving: mensen in een kwetsbare positie, buurtbewoners, de gemeente en het bedrijfsleven. Dat zijn mooie voorbeelden van eco-sociaal werk. 'Door de wateroverlast is alles letterlijk in een stroomversnelling terechtgekomen. Het is niet één tuintje dat het verschil zal maken. Goed voorbeeld doet goed volgen. Alles bij elkaar; dat maakt uit.'

Romy Santpoort is onderzoeker bij Movisie en richt zich vooral op het delen en verbeteren van effectieve sociale interventies.

Bronnen

- Coninx, Ingrid (2021). *De sociale impact van overstromingen: 7 manieren om getroffen te helpen*, weblog.wur.nl/metropolitan-solutions/de-sociale-impact-van-overstromingen-7-manieren-om-getroffenen-te-helpen/
- maascleanup.nl/
- www.linkedin.com/posts/stichting-radar_het-wijland-ch%C3%A2teau-st-gerlach-activity-7084488561659371520-vF_X?utm_source=share&utm_medium=member_desktop

4

Heel Wielwijk Meet

Burgers brengen klimaatverandering in kaart

Jeanet de Jong

In de Dordrechtse wijk Wielwijk helpen buurtbewoners om gevolgen van de klimaatverandering, én de maatregelen van de gemeente daartegen, in beeld te brengen. Dat werkt aanstekelijk, maar geeft ook spanningen.

Bewoners fotograferen plassen, ontstaan na regenval. Zij verkrijgen zo een beeld van plekken waar het water niet goed wegloopt. Met een temperatuurpistool brengen zij de temperatuur van hotspots in hun wijk in kaart. Zij leggen zorgvuldig veranderingen vast die bomen doormaken. Burgers kunnen zo een actieve rol hebben in onderzoek rond klimaatadaptatie, onder de noemer 'burgerwetenschappers'. In het Dordrechtse Wielwijk worden ze 'meters' genoemd. De metingen die zij doen, moeten inzichtelijk maken of de gemeentelijke maatregelen effect hebben. Zoals: lagere temperaturen door het creëren van schaduwplekken en groen, een verbetering van de openbare ruimte door betere afvoer en minder hitte, en een verbetering van de luchtkwaliteit.

Wielwijk is een diverse naoorlogse wijk. Er is de afgelopen jaren gesloopt, gerenoveerd en vergroend om de wijk klimaatbestendig te maken. Dat proces is nog niet afgerond, en bewoners staan er vaak ver vanaf. Het doel van Heel Wielwijk Meet is om burgers te laten participeren bij het in kaart brengen van de effecten van klimaatadaptatieve maatregelen en aanpassingen. Het project is onderdeel van Life Critical, een subsidieprogramma van de EU.* Annemarie Ninaber van Eijben is erbij betrokken vanuit Buurtbinders, een sociaal ondernemer die in opdracht van de gemeente burgers bij de wijk betreft. Haar opdracht is om de buurt in beweging te krijgen en mensen te laten aanhaken bij de aanpassingen in de wijk. 'Dat vraagt van mij dat ik de buurt leer kennen en aanwezig ben: zichtbaar en aanspreekbaar. De meeste mensen die aanhaken, hebben wel al interesse in klimaat, in duurzaamheid, in "hoe gaan we in Dordrecht met water om?" En ze hebben de vaardigheden om data te verzamelen en hebben er ook tijd voor.' Deze buurtbewoners zijn een soort ambassadeur geworden van het project. Zij nemen vervolgens weer andere mensen mee die zij bijvoorbeeld bij de biljartvereniging tegenkomen. Zo wordt de groep groter en diverser. De jongste 'meter' is een dertiger, de oudste is de tachtig gepasseerd.

Behoeftte aan direct contact

Annemarie: 'We hebben een digitaal platform waar alle informatie en ervaringen gedeeld kunnen worden. Maar ik merkte dat mensen behoefte hebben aan direct contact en ontmoeting. Dus hebben we een inloophmoment geregeld, waar ook vragen gesteld kunnen worden. Mensen komen vooral voor het sociale aspect. Er ontstaat onderlinge betrokkenheid tussen mensen die elkaar anders niet zo snel zouden ontmoeten.'

Annemarie werkt samen met een klimaatexpert die alles zo precies voorbereidt dat verzamelde data ook bruikbaar zijn om tot valide resultaten te komen. 'We hebben dat echt samen gedaan

om het zo toegankelijk en bruikbaar mogelijk te maken voor burgerwetenschappers. Er zijn bijvoorbeeld verschillende opties om data aan te leveren, zowel digitaal als fysiek. Wat we meten, is in samenspraak met betrokken burgers vastgesteld: wat vinden jullie belangrijk, waar heb je last van en wat vind je leuk om te doen?’ Dat is de oproep die aan mensen is gedaan. ‘We bedenken het samen. De voorwaarden en eisen van de klimaatexpert vertaal ik naar een zo concreet en toegankelijk mogelijke aanpak voor een meting.’

Sociaal werkers betrekken

Annemarie: ‘Het project is geen burgerinitiatief, dus ik moest iets concreets hebben wat bewoners zelf ook raakt, wat dicht bij hen ligt.’ Een open oproep in de wijk werkt niet, vertelt ze. ‘Ik ben de wijk gaan verkennen: contact zoeken met professionals, aansluiten bij vrijwilligers en op zoek naar sleutelfiguren. Wat leeft er, wat speelt er, wat houdt mensen bezig? De deuren langs, vragen stellen over de betekenis van de klimaataanpassingen in de wijk voor hen, en vervolgens heb ik een beroep op hen gedaan: als we erachter willen komen of de klimaatadaptieve maatregelen werken, dan hebben we jullie hulp nodig, jouw bijdrage is belangrijk. Zo is er een kleine groep ontstaan waarmee we zijn gestart.’

Heel Wielwijk Meet is geen onderdeel van de opdracht voor het reguliere sociaal werk in Wielwijk. Annemarie is voor dit project ‘ingevlogen’. Ze kende de wijk niet en heeft vanaf de start ingezet op de aanwezige sociaal werkers in de wijk. Zij slaan niet altijd aan op het thema. Een van de bezwaren die ze vaak hoort, is dat de sociaal werkers geen kennis hebben van de thematiek. Maar, zo stelt ze, ‘ik heb die ook niet, daarom is er een expert bij betrokken. Ik heb wel verstand van hoe we een *community* kunnen bouwen en hoe mensen te bewegen zijn op zo’n belangrijk thema. Het zou mooi zijn als de andere professionals kunnen overnemen wat ik nu doe. Het is zo belangrijk om fysiek in de buurt te zijn, aanspreekbaar te blijven, continuïteit te genereren.’ Sociaal werkers in de wijk kunnen dit het beste, daar is Annemarie van overtuigd. ‘Daarom blijf ik ze betrekken bij wat er speelt, houd ik ze op de hoogte. Maar vooral: zij moeten ook zelf zien en ervaren welke waarde burgerwetenschappers hebben in het alledaagse, en hoe klimaat en sociaal met elkaar verbonden zijn.’

Struggles

Als je nauw met buurtbewoners samenwerkt, zo ervaart Annemarie, dan krijg je van hen ook heel andere signalen en vragen die geen betrekking hebben op het project: wat hun opvalt, waar ze mee zitten, en ideeën die ze zelf hebben om ergens bij betrokken te worden. ‘Dan ligt het initiatief bij hen. Dat is heel mooi en belangrijk, maar om dat te verbinden op de juiste plekken binnen de gemeente is vaak lastig, en de reactiesnelheid van de gemeente ligt laag. Bijvoorbeeld een badge geregeld krijgen voor de (h)erkenning van hun rol, kost veel tijd. Als het te lang duurt, zie je bij betrokken burgers energieverlies, zij haken dan af, terwijl ze in het project net het gevoel hebben gekregen dat er wel naar hen geluisterd wordt.’ Annemarie vertelt dat ze nabij is, luistert en ook signalen van burgers op de juiste plek probeert te leggen binnen de gemeente. Ook zij ervaart *struggles*. ‘Ik heb een enthousiaste opdrachtgever die binnen de gemeente gaat staan voor het belang van betrokken bewoners en hun inbreng. Die samenwerking en het vertrouwen in elkaar is belangrijk, juist als het lastig is.’

Tegelijkertijd zijn er verwachtingen van het resultaat en het tempo van het project, en dat geeft op momenten ook spanning. ‘De waarde zit niet in kwantiteit maar in kwaliteit en het heeft ook tijd nodig om te groeien. We hebben niet direct zestig burgers actief. Maar we zien wel dat het

voor de mensen die meedoen belangrijk is, en dat we een goede basis hebben om van daaruit te bouwen aan de groep. Dat proberen we steeds weer over te brengen.'

Wat het waardevol maakt

Voor Annemarie is heel helder wat het project waardevol maakt. 'Burgers die deelnemen, dragen concreet bij aan een gezamenlijk belang: inzicht krijgen in het effect van de gemeentelijke maatregelen. Hun bijdragen worden gezien, erkend en gewaardeerd. Het heeft nut wat zij doen. Daarnaast ontstaan er ook verbindingen tussen mensen. We zien dat het aanstekelijk werkt richting andere burgers. De nieuwsgierigheid naar het project neemt toe, maar ook het belang van adaptatie en bewustzijn van de omgeving. Daarnaast gaan deelnemers zelf door de metingen ook anders kijken naar de natuurlijke omgeving en de betekenis en waarde ervan.'

Het project biedt verder de mogelijkheid om andere signalen van bewoners op te merken. Het wordt zo duidelijk wat er speelt, wat zij belangrijk vinden. En zij komen zelf met voorstellen ter verbetering.

Jeanet de Jong is beleidsadviseur bij de BPSW, Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk.

Noot

* Life Critical is een project dat voortkomt uit het EU LIFE-subsidieprogramma. Zie ook LIFE Critical – Climate Resilience Through Involvement of Local Citizens, lifecritical.eu/en/

5

Energiecoöperatie Westerlicht

Energiecoöperatie Westerlicht wil een eerlijke transitie

Jasmijn Pronk en Karijn van den Berg

Zo'n tweeduizend inwoners van stadsdeel Amsterdam Nieuw-West zijn betrokken bij de beweging om energie weer 'meer van de mensen' te maken. Van actieve leden tot mensen die een informatieavond bijwonen en besluiten om ook zonnepanelen te bestellen.

Energiecoöperatie Westerlicht is een coöperatie 'van en voor bewoners van Nieuw-West' en is er om een eerlijke energietransitie te helpen organiseren: schoon (duurzaam) en samen (inclusief). Bijvoorbeeld door bewoners te helpen samen in hun eigen buurt zonnepanelen in te kopen, evenals door voorlichting over isolatie en alternatieve energiebronnen. Aanvankelijk werd Westerlicht zes jaar geleden opgezet als klassieke energiecoöperatie. Het stadsdeel bleek met 180.000 inwoners al snel te groot voor één coöperatie. In de afgelopen jaren hebben zich tien bewonersinitiatieven ontwikkeld vanuit en rond Westerlicht. Inmiddels functioneert Westerlicht als federatie van die initiatieven, die eigenlijk de echte energiecoöperaties zijn. Deze initiatieven variëren in ontwikkeling van net beginnend tot volwaardige energiecoöperaties zoals Oostoever Duurzaam, met zelfs vergevorderde plannen voor een warmtenet.

Westerlicht heeft een ondersteunende rol, en komt in beeld als de initiatieven het niet zelf kunnen. Daarnaast zorgt Westerlicht voor kennisontwikkeling en -uitwisseling en vertegenwoordiging naar de gemeente. Westerlicht betreft zo nodig professionele expertise. Westerlicht en de daarbij horende energiecoöperaties zijn vrijwilligersorganisaties, bestaande uit actieve en vaak zeer deskundige en betrokken bewoners. Jurgen van der Heijden, voorzitter van Energiecoöperatie Westerlicht, is daar een voorbeeld van. Ruim twintig jaar houdt hij zich beroepshalve als sociaal wetenschapper bezig met energie en klimaat. Daarnaast is hij vanaf het begin als vrijwilliger 'bij de hele energie-coöperatieve wereld betrokken geraakt'. Eerst in Noord-Holland en sinds zijn terugverhuizing naar Amsterdam, in Amsterdam.

De actieve leden en voorlopers van Westerlicht zijn vaak 'techneuten met het hart op de goede plek'. Het gaat om mensen die een noodzaak voelen. En je moet het ook aankunnen. 'Dat gaat minder goed als je een hoop andere problemen aan je hoofd hebt', aldus Jurgen. Dat verklaart wellicht ook waarom het in het oostelijk stadsdeel wat sterker op gang komt dan in het westelijk deel. Jurgen: 'En toch zie je dat er in Geuzenveld-Slotermeer ook initiatieven zijn. Daar zijn ook mensen die snappen dat ze aan de slag moeten.'

Waarden en uitgangspunten

Het uitgangspunt van Energiecoöperatie Westerlicht is vanaf het begin geweest om Nieuw-West CO₂-neutraal te maken en bij te dragen aan een eerlijke energietransitie. Daarnaast is er gekozen voor de coöperatieve vorm en hebben ze het heft in eigen handen genomen om in energie te voorzien. Met dat laatste willen ze ook uitdrukken 'dat de wereld niet alleen uit markt en staat bestaat'. Naast markt en staat is gemeenschap een belangrijke derde pijler. Jurgen: 'Energie hoort eigenlijk niet thuis op de vrije markt, het is iets van ons allemaal.'

Energievoorziening is niet alleen een doel, het is ook een instrument om mensen bij elkaar te brengen, om welzijn te vergroten. Jurgen: 'Dat je uiteindelijk in je buurt meer kunt met je euro, maar ook dat het gezelliger wordt en dat je elkaar leert kennen.' Directe democratie is ook een belangrijk onderdeel van Westerlicht. 'Je merkt dat initiatieven die voor een stichtingsvorm kiezen daar na verloop van tijd wel ongelukkig van worden. Allereerst is een stichting lastig democratisch te organiseren, en daarnaast zie je dat de meeste energiecoöperaties meer gaan doen dan energie alleen.' Zo komen er bijvoorbeeld deelauto's binnen de groep, of andere spin-offs. 'Er zit een soort economie onder waardoor het logisch wordt om allerlei andere dingen ook te gaan doen. En met een stichting kom je dan in de problemen.'

Jurgen noemt ook het voorbeeld van energiecoöperaties die met zorgcoöperaties zijn gaan samenwerken; dat is eigenlijk natuurlijk zo ontstaan. 'Die logica, dat valt in de klassieke economie volstrekt niet uit te leggen.' Maar wat er gebeurt, is dat energie geïntegreerd raakt, 'het wordt een integraal onderdeel van de omgeving'.

Obstakels: geld en tijd

Een van de grootste problemen waarmee energiecoöperaties zich geconfronteerd zien, is permanente financiering. De structuren zijn nog niet op dit soort partijen ingericht. Sommige banken, gemeenten en kleinere, nieuwe energiebedrijven zien wel steeds meer toekomst in samenwerking met groepen bewoners. Maar helaas geldt voor Westerlicht nu nog dat het steeds om kortlopende financiering gaat. Jurgen ziet het bij zijn eigen coöperatie, maar herkent het ook in het land. 'Het zijn vrijwilligersorganisaties, maar op een gegeven moment hebben ze professionele ondersteuning nodig.'

Een ander probleem waar Westerlicht tegenaan loopt, is van heel praktische aard: 'Bijna elke Nederlandse gemeente heeft ofwel een tekort aan goede ambtenaren op dit gebied, ofwel een veel te hoge doorloop.' Hierdoor komt de continuïteit in het geding en moeten relaties steeds opnieuw opgebouwd worden. Ook het vinden van vrijwilligers, zoals voor de besturen, is geen sinecure. Bij betrokkenheid, ook van bewoners, kan techniek helpen. Jurgen: 'Die techniek van een warmtenet is heel aanstekelijk. Het is bijna of je met lego gaat spelen.'

Dat werkt ook weer niet overal. In wijken met meer huurwoningen en meer sociale problematiek is de aanpak heel anders geweest. Hier is vooral ingezet op het grote arbeidsmarktpotentieel in de energietransitie. Jurgen: 'Als het je lukt om mensen uit dat deel van de stad aan het werk te krijgen, dan heb je op een gegeven moment iemand in je familie of in je straat die het ook snapt, die ook energieambassadeur wordt.' In de periode dat het werkgelegenheidsproject via Westerlicht liep, zijn er twintig mensen aan werk geholpen binnen de energietransitie. En daar zijn nog volop kansen, ziet Jurgen. 'Er is voor iedereen werk in de energietransitie. En dat is een interessante manier om bewonersbetrokkenheid te realiseren.'

Tot slot kan de factor tijd een belangrijk obstakel zijn. De door de energiecoöperaties uitgevoerde projecten zijn vaak langlopend. Het kan dus zijn dat je genoeg mensen mobiliseert om mee te doen, maar dat er een aantal afvalt omdat het ze te lang duurt. Mensen kunnen dan in plaats van voor een collectieve, voor een individuele oplossing kiezen. Om mensen erbij te houden, kun je bijvoorbeeld met enige regelmaat bijeenkomsten organiseren.

Sociaal werkers, maar ook specifiek opbouwwerkers en organisaties die huurdersbelangen behartigen, zijn heel belangrijke partners voor energiecoöperaties. Een tip die Jurgen wil meegeven aan sociaal werkers: snap iets van de fysieke kant van energie. Volgens hem is dat niet zo moeilijk. En het is belangrijk in het geval je iemand treft met interesse; je voelt het dan beter aan.

Een open einde

Westerlicht hoopt nog verder uit te breiden. Jurgen: 'Als het straks ook lukt dat we gewoon een warmtebedrijf hebben, daar gaan ze echt naartoe, dat lijkt me wel een mijlpaal.' Daarnaast benoemt hij hoe waardevol het is dat de energiecoöperatie vanaf het begin heeft samengewerkt met Samenwonen Samenleven, de sociale onderneming in het buurthuis, dat ze elkaar echt hebben versterkt. Dit is ook wel een bijzonder aspect van Energiecoöperatie Westerlicht. De meeste energiecoöperaties ontstaan en opereren vanuit een woonkamer, Westerlicht doet dit vanuit het buurthuis, 'daar zit een hele stevige onderlinge versterking in'. Voor Samenwonen Samenleven was energie voorheen geen factor, maar bijvoorbeeld hun werkgelegenheidsproject is enorm gaan groeien gezien de mogelijkheden; in de energie is ook weer werk te vinden. Jurgen ziet dit als belangrijke 'symbiose' waar andere energiecoöperaties van kunnen leren en hun voordeel mee kunnen doen.

Westerlicht heeft een duidelijke functie in het bij elkaar brengen en ondersteunen van bewonersinitiatieven; de coöperatie fungeert als katalysator en federatie van lokale burgerinitiatieven in Amsterdam Nieuw-West. Met het potentieel om in veel meer te voorzien dan alleen energie. De energiecoöperatie heeft zo een open einde; er zijn nog allerlei spin-offs mogelijk die niet per se met energie van doen hebben.

Jasmijn Pronk is adviseur 'Leren professionaliseren' bij Movisie. Karijn van den Berg is onderzoeker 'Leefbaarheid' bij Movisie.

Bronnen

- www.ecwesterlicht.nl
- www.duurzaamooostoever.nl

6

Meer dan Steen Alleen

Verhalen van buurtbewoners zijn het uitgangspunt

Annica Brummel en Erik Jansen

Verhalen van buurtbewoners, sociale verbinding en verduurzaming. Integraal en holistisch werken aan de waarde van welzijn.

In het project Meer dan Steen Alleen (zie Santema e.a. 2023) vormen verhalen van buurtbewoners in Nijmegen het uitgangspunt. Zij zorgen voor het versterken van sociale verbindingen en verduurzaming van woningen. Allereerst in de Spoorbuurt en later in de wijk Lankforst vormden groot onderhoud en verduurzaming van sociale huurwoningen de aanleiding om de buurt te verbeteren. Daarbij werkten uiteenlopende spelers samen: de aannemer Klok, de woonconsulent en de wijkbeheerder van woningcorporatie Woonwaarts, de opbouwwerker van welzijnsorganisatie Bindkracht10, de organisatie Eigen Wijze Wijken als initiatiefgroep, en buurtbewoners.

Verhalen van buurtbewoners werden verzameld tijdens huis-aan-huis-bezoeken met het gespreksinstrument Waarde van Welzijn (Brummel e.a. 2023). Dit instrument helpt buurtbewoners om te vertellen wat ze in hun dagelijks leven van waarde vinden, en of ze wat ze willen ook weten te realiseren. In de verhalen is geduid hoe persoonlijke omstandigheden samenhangen met omstandigheden in de omgeving. Bij de omgeving kan het daarbij gaan om fysieke kenmerken, zoals de ligging van een buurt, het type bebouwing of de inrichting van de publieke ruimte. Het kan ook om sociale factoren gaan, bijvoorbeeld een stigma ten aanzien van specifieke groepen. Tot slot kan ook wetgeving of beleid van invloed zijn op het leven van buurtbewoners.

Uit de verhalen zijn signalen en trends gedestilleerd, afgebeeld in zogeheten praatplaten, waarop gezamenlijke acties van de initiatiefgroep zijn gebaseerd. Enerzijds ging het daarbij over sociaal verbinden. In de Spoorbuurt is daartoe bijvoorbeeld een pipowagen ingezet voor een kopje thee of koffie en zijn collectieve activiteiten georganiseerd. In Lankforst zijn poffertjes gebakken bij een *pop-up*-terras. Anderzijds kunnen fysieke aanpassingen in het kader van verduurzaming bijdragen aan sociale verbindingen. Zo is een boom die tijdens de renovatie sneuvelde, verwerkt in twee publieke bankjes in de wijk. Een sociaal werker beschreef dit proces als uniek en anders dan regulier opbouwwerk, doordat talenten en kwetsbaarheden in de buurt zichtbaar zijn geworden. 'Er is achter de voordeur gekeken en er is een beeld van de buurt gecreëerd. Op deze manier kunnen er diepgaande en duurzame verbindingen worden gelegd.'

Samenwerking blijft een heikel punt

Er is een aantal belemmeringen waarmee de betrokkenen van Meer dan Steen Alleen te maken kregen.

De aanpak is intensief en vraagt voldoende tijd en ruimte voor de inzet van met name het opbouwwerk. In beide buurten waren vooraf afspraken gemaakt over de inzet gedurende het project en voor een beperkte periode daarna. Ook zijn er regelmatig personeelwisselingen. Beide factoren komen de binding met de bewoners niet ten goede; goedbeschouwd is langdurige binding van professionals met het project en de wijk noodzakelijk.

Hoewel het sociaal werk een centrale rol heeft in de aanpak, bleek omgevingsgericht werken ook bij sociaal werkers nog onvoldoende op het netvlies te staan. De omgeving werd ook door hen vaak nog als een onveranderbaar gegeven gezien, terwijl juist aanpassingen daarin van grote sociale meerwaarde kunnen zijn, zoals blijkt uit de eerdergenoemde bankjes.

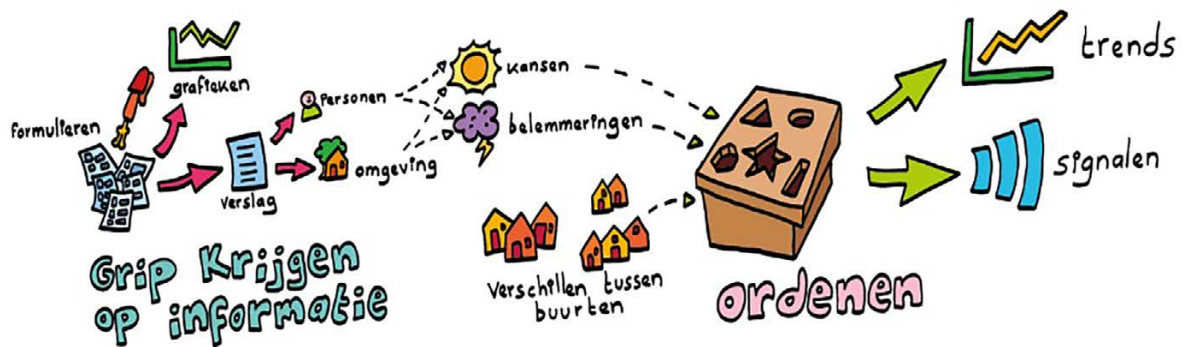
Ten slotte blijft gelijkwaardige samenwerking ook hier – zoals zo vaak – een heikel punt. Soms spelen er bij een van de partijen of bij bewoners andere belangen die niet altijd meteen op tafel komen. Regelmatig wordt daarbij al te zeer voor bewoners gedacht. Zo werd het verslag van de huisbezoeken in de Spoorbuurt aanvankelijk alleen vertrouwelijk gedeeld tussen de professionele partijen. Terwijl juist de diversiteit aan perspectieven en opvattingen van bewoners de ruggengraat van het project vormde en hun mening en inbreng dus bij uitstek gewaardeerd dienden te worden. Dat logica's, belangen, culturele betekenissen en procestempo's verschillen, maakt samenwerking echter complex.

Een gezamenlijke stip aan de horizon

Samenwerking is moeilijk en daarom allerm minst vanzelfsprekend. Dat geldt al helemaal bij samenwerking tussen sectoren die in taal en denkwijze erg verschillen, zoals technische bedrijven en het sociaal werk. Bovendien werken ook de verschillende afdelingen binnen de gemeente vaak langs elkaar heen. Het is daarom van groot belang te streven naar daadwerkelijk samenwerken vanuit een gezamenlijke stip op de horizon. Het gespreksinstrument diende daarbij als baken: wat vertellen bewoners over hun eigen dagelijks leven?

Een paar zaken zijn verder noemenswaardig. Zo werd op voorhand een aannemer gekozen die bereid was om met de aanpak Meer dan Steen Alleen te werken en ermee instemde dat de huisbezoeken gezamenlijk door sociaal en technisch professionals werden afgelegd. Dat leidde tot een goede verstandhouding waarbij verschillende partijen elkaars expertise leerden waarderen en de meerwaarde van de samenwerking zagen, ook al kwamen ze daardoor in aanraking met onbekende kwesties.

In de relatie met bewoners is het vooral van belang dat er helder gecommuniceerd wordt over de renovatie, en dat medewerkers zichtbaar aanwezig zijn in de buurt. Dit alles stimuleert de benodigde gelijkwaardige verhouding tussen bewoners en professionals voor draagvlak en participatie van het brede publiek in de hoognodige verduurzamingstransities. Vanuit verkokerde professionele sectoren naar een meer holistisch perspectief op het wijk-ecosysteem proberen te komen, vergt ook een leerproces en ontwikkeling van de betrokkenen. In Meer dan Steen Alleen werd dit concreet zichtbaar toen bewoners transparant en open konden meewerken aan de uiteindelijke rapportage van het project, terwijl zij aanvankelijk de gespreksrapportage niet eens konden inzien.

Meer dan stenen

De belangrijkste opbrengst van Meer dan Steen Alleen zit in de proeve van het concept. Hoewel het niet een strikt eco-sociaalwerk-initiatief is, laat het zien dat betrokkenen uit verschillende domeinen, zoals sociaal werk en techniek, en bewoners in staat zijn tot collectieve actie op het gebied van de lokale, fysieke woonomgeving. Daarbij vormt de betekenisgeving van personen in hun omgeving met hun individuele verhalen het startpunt. Die geven immers inzicht in hoe bewoners in interactie met hun omgeving vormgeven aan de kwaliteit van leven. Dit biedt een gezamenlijke integrale lens en een holistisch handelingsperspectief voor fysieke en sociaal professionals. De fysieke omgeving in de wijk is immers meer dan een achtergrond van stenen. Sociale processen in de wijk vinden altijd plaats in een specifieke materiële omgeving: samen vormen ze een betekenisvol sociaal ecosysteem met en voor de mensen die er dagelijks leven.

Bijzonder was ook de leidende rol voor sociaal werkers in het project. Bij uitstek de holistische benadering van het sociaal werk onderstreept waarom we hier terdege kunnen spreken van een eco-sociale benadering, ook al werd dit niet zo benoemd.

Annica Brummel is senior onderzoeker bij het lectoraat Versterken van Sociale Kwaliteit aan de HAN University of Applied Sciences. Erik Jansen is lector Sociale Duurzame Praktijken aan de HAN University of Applied Sciences.

Bronnen

- Brummel, A., Hendriks, F., Joosten, H. & Jansen, E. (2023). *Waarde van Welzijn Gesprekskaarten*. Nijmegen: HAN
- Santema, A., Berkvens, J., Joosten, H., Knippenborg, E., Hout, J. van, Martens, R., Smits, R. & Brummel, A. (2023). *Meer dan Steen Alleen. Een handreiking van sociaal verbinden in de buurt tijdens renovatie*. Nijmegen: HAN University Press

Tekeningen (Frank Los) uit het rapport *Meer dan Steen Alleen*

7

Bloei & Groei

Ruimte maken in de natuurlijke omgeving van de stad

Jeanet de Jong

Healing gardens om stil te staan en rust te nemen. In verbinding, met elkaar en met de natuur. Bloei & Groei: een 'pionierend en intuïtief' initiatief voor vrouwen.

Bloei & Groei vindt plaats in stadstuinen. Zelf noemen zij het groene oases, of *healing gardens*, waar wordt getuinierd. Deze tuinen zijn bedoeld voor vrouwen uit Amsterdam-Zuidoost die dagelijks ploeteren met de uitdagingen van het leven en de chronische stress en gezondheidsklachten die daarmee gepaard gaan. Vrouwen die vaak weinig tijd voor zichzelf hebben, omdat ze voor anderen zorgen, of omdat ze worden gezien als 'cliënt met multi-problematiek'.

Voor een periode van twee jaar krijgen deelnemende vrouwen 10 vierkante meter grond ter beschikking om groenten, kruiden of bloemen te verbouwen. De vrouwen worden bijgestaan door tuincoaches. Zij brengen de vrouwen laagdrempelig, in hun eigen tempo en naar hun interesse, kennis en vaardigheden bij over tuinieren. Groene vingers zijn daarvoor niet nodig. Waar vrouwen vaak weinig puf en energie ervaren, biedt het actief bezig zijn in de eigen tuin juist ruimte om stil te staan en rust te nemen, hoe paradoxaal dat ook lijkt. De tuinen vormen samen een bont geheel vol kleur en groen. Er wordt gezaaid, onderhouden en geoogst: paprika's, snijbonen, tomaten, pepers, zonnebloemen, rucola en meer. Vrouwen drinken en eten samen en wisselen ideeën uit over wat te planten.

In de loop van de tijd ontstaat er bij hen ook ruimte voor het delen van en luisteren naar elkaars persoonlijke verhalen van verdriet en overwinningen. Soms ontstaan er ideeën voor nieuwe initiatieven die uitgewerkt worden, zoals een repaircafé. Bezig zijn in de tuinen faciliteert herstel van verbindingen die vrouwen zijn kwijtgeraakt, allereerst met de natuur. Deze verbinding is op zichzelf al waardevol, en dient tevens als metafoor en spiegel voor persoonlijke en relationele processen. Zo ontstaat er ook ruimte voor verbinding met henzelf, en met anderen. Ook de verbinding met de eigen leefomgeving, die niet overal veilig of plezierig is, kan zo verzacht worden. Voor het begeleiden van persoonlijke processen zijn er 'bloeicoaches' beschikbaar. Zij staan de vrouwen bij. Daarnaast dragen de tuinen bij aan het toegankelijk maken van gezond voedsel, dat voor deze vrouwen vaak te duur is, of überhaupt niet in de buurt te koop is. 'Toegang tot natuur en gezond eten zou een basisrecht moeten zijn', stelt een van de medewerkers. De basis van de huidige aanpak wordt gevormd door drie elementen die al werkenderwijs belangrijk blijken te zijn voor deze vrouwen: fysieke en mentale gezondheid en emotionele weerbaarheid, gemeenschap en toegankelijkheid van gezond voedsel.

Een plek om los te laten

Tijdens haar afstudeeronderzoek voor genderstudies sprak oprichter en bestuurder Ama Koranteng-Kumi veel vrouwen, vooral van kleur, die overbelast zijn, met name door hun levensomstandigheden. De emotionele en mentale noden en behoeften raakten haar. Vanuit haar eigen ervaring met groen en natuur en de positieve betekenis daarvan tijdens langdurige stress, ontstond het idee voor Bloei & Groei. Zij wilde een plek creëren waar vrouwen kunnen loslaten en kunnen ontspannen, een plek die er alleen voor hen is. Ama licht toe: 'Het is vanuit een intersectionele blik ontstaan. We leven in een patriarchale samenleving en ik vond die specificiteit van de ervaring van vrouwen enorm belangrijk en waardevol. Daarom is het juist voor hen bedoeld.'

Het idee kreeg vorm toen er een school was die over vrije ruimte beschikte. Deze school kon veel moeders van de schoolgaande kinderen niet goed bereiken, en Ama had wel contact met deze vrouwen. Vanuit die school kon ze haar idee uitvoeren. Inmiddels, tien jaar verder, zijn er zes tuinen.

Beelden, framing en voorwaarden

Inmiddels heeft het project zich bewezen. Het wordt opgemerkt en geprezen in de omgeving en de vraag, ook vanuit andere organisaties binnen het sociaal domein, neemt toe. Tegelijkertijd zijn er geen structurele gelden beschikbaar, waardoor het project financieel kwetsbaar blijft. Ama is hier heel realistisch over: 'Als de incidentele gelden er niet meer zijn, dan houdt het gewoon op.'

Bloei & Groei is ontstaan vanuit de praktijk, vanuit ervaringen van mensen. Het is een echte *grassroots* organisatie, of, zoals Ama het formuleert, 'pionierend en intuïtief'. Er wordt geëxperimenteerd en van daaruit worden vervolgstappen gezet. Er is geen vastomlijnd, lineair plan. Het pionieren is een belangrijke manier om het initiatief te versterken en te blijven aansluiten bij het belang en de behoeften van de vrouwen. Bouwen aan dat wat er ontstaat, en nieuwe haakjes aanboren, vanuit het perspectief van het ecosysteem. Maar ze loopt met deze werkwijze ook tegen muren aan. Ama merkt dat het lastig is om verbinding te maken met grotere, gevestigde organisaties. Het initiatief wordt volgens haar niet altijd erkend als volwaardig. Bij de financiering door de gemeente wordt ze geconfronteerd met randvoorwaarden die heel beperkend werken. 'We mogen dan bijvoorbeeld alleen maar met vrijwilligers werken, of we krijgen problemen met de verkoop van eigengemaakte producten', licht Ama toe. 'Daarnaast heb ik ook te maken met vooroordelen en racistische structuren. Ik word niet altijd als een serieuze gesprekspartner beschouwd. Geregeld krijg ik te horen dat ik bestaande organisaties nodig heb, en dat wij dit niet zelf kunnen bouwen.' Hoe graag ze Bloei & Groei structureel ook zou willen veiligstellen, de organisatie gaat niet mee met voorwaarden die indruisen tegen haar principes en werkwijze. Dan is de consequentie voorlopig dat de onzekerheid en kwetsbaarheid blijft.

Opkomen, bloeien en groeien

Met dit initiatief worden vrouwen bereikt die anders buiten beeld blijven. Vrouwen die geïsoleerd leven, die zich terugtrokken, die weinig tot geen aandacht hebben voor zichzelf, komen letterlijk hun bed uit en gaan iets doen wat voor hen van waarde is. Zij ervaren dat er mensen zijn die op hen wachten, dat zij ertoe doen. En soms blijken vrouwen die zich bij aanvang in de luwte opstellen, zich te ontpoppen tot informeel leider in de tuin. Daarnaast hebben vrouwen echt iets aan de gemeenschapsvorming. Zij staan er niet alleen voor en hebben elkaar ongelooflijk veel te bieden door een omgeving te creëren die ontmoeting en nieuwsgierigheid faciliteert.

Jeanet de Jong is beleidsadviseur bij de BPSW, Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk.

Bron

www.bloeiengroei.org

8

Fixbrigade

Fixers: sociaal energie besparen

Mark Franken

De Fixbrigade koppelt het bieden van relevante werkervaring en opleiding aan het uitvoeren van isolatie- en energiebesparende maatregelen voor huishoudens in een kwetsbare positie.

De Fixbrigade is ontstaan als project vanuit de Amsterdamse buurtorganisatie Jungle (Stichting Scarabee). De initiatiefnemers constateerden dat huishoudens in een kwetsbare positie minder geholpen waren met het advies van energiecoaches of het leveren van energiebesparende materialen. Deze huishoudens ontbreekt het aan geld of vaardigheden om maatregelen uit te voeren. Daarnaast staan veel bewoners wantrouwig tegenover overheidsinstanties en woningcorporaties. Vaak vanwege eerdere negatieve ervaringen met uitkeringen, toeslagen en schuldsanering. Ook zijn zij soms bang dat door woningcorporaties uitgevoerde verbeteringen tot huurverhogingen leiden.

De Fixbrigade komt als lokale organisatie met een bottom-up-benadering makkelijker de drempel over. Zij kijkt samen met de bewoners wat er aan verbetering en isolatie mogelijk is. Het gaat daarbij om relatief kleine maatregelen als tocht voorkomen, op verwarming en verlichting besparen, sluiptverbruik beperken (denk aan apparaten die energie verbruiken omdat ze op stand-by staan) en vocht en schimmel tegengaan. Vervolgens voert de brigade deze klussen ook daadwerkelijk uit – kosteloos voor huishoudens met een inkomen tot 140 procent van het sociaal minimum. Hoewel dit de primaire doelgroep is, biedt de Fixbrigade ook ondersteuning aan mensen die het wel kunnen betalen maar niet vaardig zijn om het uit te voeren.

Het werk wordt verricht door een team zogenoemde fixers. Dit zijn jongeren zonder startkwalificatie, statushouders, herintreders, werklozen en anderen met een afstand tot de arbeidsmarkt die op deze wijze een leer-werk-traject doorlopen, volgens een leermeester-leerling-model. De fixers doen zo competenties en vaardigheden op in de installatiebranche en met de energietransitie. Verworvenheden waarnaar veel vraag is in de huidige en de toekomstige arbeidsmarkt. De schatting is dat er per gemeente een twaalfstal fixers per jaar kunnen doorstromen naar de reguliere arbeidsmarkt, van wie een aantal naar de betaalde functie van leermeester. De werving van de fixers vindt lokaal plaats, in dezelfde wijken als waar de Fixbrigade werkzaamheden uitvoert.

Waarom dat niet gemakkelijk gaat

De Amsterdamse Fixbrigade kreeg in 2022 veel aandacht als een succesrijke aanpak om energiearmoede tegen te gaan. Minister Rob Jetten (Klimaat en Energie) kwam op werkbezoek en noemde de Fixbrigade een voorbeeld dat meer gemeenten zouden moeten volgen. Een en ander leidde tot de oprichting van de stichting Fixbrigade Nederland. Met veel financiële steun van onder andere bedrijven als Vattenfall, Rabobank, ABN Amro, Shell en ministeries

als Binnenlandse Zaken (BZK), Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), Economische Zaken en Klimaat (EZK) is begonnen dit concept over heel Nederland uit te rollen. De ambities zijn daarbij hoog; in april 2024 zouden er 80 lokale Fixbrigades moeten zijn, 20.000 woningen zijn aangepakt en 1500 leer-werk-trajecten zijn gerealiseerd.

De praktijk blijkt weerbarstiger. De gedachte is dat lokale Fixbrigades voornamelijk door gemeenten gefinancierd worden. Maar die zijn volgens Nevin Özütok van Fixbrigade Nederland soms terughoudend om met een concept in zee te gaan dat zich nog in een ontwikkelingsfase bevindt. De noodzakelijke trekkers en/of initiatiefnemers op lokaal niveau ontbreken vaak ook nog.

Gemeenten hebben financiering van het Rijk gekregen om energiearmoede te bestrijden. De schotten binnen de gemeentelijke organisatie helpen daarbij niet. Doorgaans zijn bij het opstarten van een lokale Fixbrigade diverse gemeentelijke afdelingen betrokken – Werk en Inkomen, Welzijn en Gezondheid, Ruimtelijke Ordening en de afdeling die gaat over de energietransitie en verduurzaming – met verschillende invalshoeken en budgetten, terwijl de onderlinge communicatie vaak niet optimaal is. Nevin noemt als voorbeeld dat de afdelingen die over verduurzaming gaan vaak niet de urgentie zien om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt op of toe te leiden, of stageplaatsen te creëren voor mbo-studenten die moeilijk aan zo'n plaats kunnen komen.

Bij de grote gemeenten werpen de Europese aanbestedingsregels een drempel op. De systematiek bevordert volgens Nevin top-down-benaderingen waarbij de nadruk meer ligt op kwantiteit dan op kwaliteit. Als voorbeeld noemt zij een aanbesteding aan een commerciële partij die in een groot aantal woningen radiatorfolie aanbracht. De werkzaamheden werden slordig uitgevoerd en bewoners konden nergens hun klachten melden. Deze aanbestedingsregels werken volgens Nevin nadelig voor non-profit- en sociale initiatieven. Volgens haar is het wenselijk dat gemeenten beter nadenken over hoe ze binnen het kader van aanbestedingsregels lokale bewonersinitiatieven, sociale initiatieven en sociale firma's meer kunnen laten participeren. Deze bottom-up-initiatieven hebben immers meer kennis over huishoudens in een kwetsbare positie in de wijk.

Hoe wordt er met hindernissen omgegaan?

Volgens Nevin is het vooral een kwestie van lokale bewonersgroepen er snel bij betrekken, gekoppeld aan een lange adem, met de inzet lokale sleutelfiguren te verbinden aan de Fixbrigades. Uiteindelijk zal het voor het slagen van de energietransitie in wijken met veel huishoudens in een kwetsbare positie vooral van belang zijn om lokale werkgelegenheid te creëren. Nevin ziet daarin een belangrijke rol voor lokale werkplaatsen/werkbedrijven. Om de doorstroming vanuit het leer-werk-traject te faciliteren, zet Fixbrigades Nederland in op certificering van dit traject op mbo-niveau.

Met welk resultaat?

Na een bewezen succesvolle start bij enkele kerngemeenten is het enthousiasme over de Fixbrigades nu groot en worden ze uitgenodigd door gemeenten of bewonersorganisaties om een lokale Fixbrigade te starten. In oktober 2023 is dat in 26 gemeenten daadwerkelijk gebeurd. Met 35 gemeenten worden gesprekken gevoerd. Volgens de inschatting van het beleidsplan 2022-2024 zijn de Fixbrigades daarmee redelijk op weg om de doelstellingen te behalen. Volgens de website Fixbrigade.nl zijn er zo'n 300 leer-werk-trajecten gerealiseerd.

Een lokale Fixbrigade levert volgens het beleidsplan het volgende op:

- Voor huurders een besparing per jaar van 300 tot 1200 euro op stroom en gas en 200-1300 kg CO₂.
- Honderden huishoudens worden uit de energiearmoede geholpen.
- Gezondheidstoename door aanpak van ventilatie- en vochtproblemen en stressafname als gevolg van meer financiële ruimte.
- Perspectief voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt; door het verwerven van veelgevraagde vaardigheden en competenties worden zij op termijn kansrijk op de arbeidsmarkt.

Daarnaast blijken fixers volgens onderzoek van TNO, *Effectmetingen steunmaatregelen energiearmoede. Effecten van fixer/energiecoaches, renovaties en witgoedregelingen* (p. 6), ook een positief effect te hebben op de lokale participatie, op het bezoeken van wijkactiviteiten en het doen van vrijwilligerswerk in de wijk.

Tot nu toe zijn het vooral de hogere inkomens die profiteren van subsidieregelingen rond de energietransitie. Voorbeelden zijn de salderingsregeling en de subsidie op (dure) elektrische auto's. Verschillende bronnen wijzen op het gevolg hiervan: toenemende kansengelijkheid. Gezien de koppeling van energiebesparende maatregelen met het opdoen van werkervaring, zijn het bij de Fixbrigade-aanpak juist de huishoudens in een kwetsbare positie die profiteren. Met name kansrijke werkervaring opdoen, zal op termijn leiden tot meer kansengelijkheid.

Mark Franken is medewerker 'Participeren naar vermogen' bij Movisie.

Bronnen

- [Fixbrigade.nl](https://www.fixbrigade.nl)
- energy.nl/publications/effectmetingen-steunmaatregelen-energiearmoede/
- www.linkedin.com/posts/reintjanrenes_kansengelijkheid-energietransitie-greenertogether-activity-7080073615865458688-xaMj/?trk=public_profile_like_view

9

Tuinen van Zuid

Grenzeloos vergroenen

Jasmijn Pronk

Tuinen van Zuid laat zich moeilijk omschrijven. Het is een familiebedrijf, een netwerkorganisatie van enthousiaste zzp'ers, een experiment, een 'zwaan-kleef-aan', een *urban living lab*. Het is het allemaal.

Paul Treffers werkte lang in de IT en studeerde ooit biologie. Met zijn partner Iny, opgegroeid op een kwekerij en al jaren werkzaam als tuinontwerpster (met een achtergrond in de jeugdhulpverlening), werkt hij nu met Tuinen van Zuid aan het vergroenen van steden. Een gezamenlijke grote passie.

Tuinen van Zuid begon als een van de experimenten van het Stadslab Sittard-Geleen, een onafhankelijk samenwerkingsplatform voor sociale en groene experimenten. Van de woningbouwvereniging kwam de vraag of ze niet een hele woonwijk konden vergroenen in Geleen-Zuid. De woningbouwvereniging wilde aan een gezonde leefomgeving werken die bewoners meer kansen biedt.

Inmiddels is het experiment uitgegroeid tot een bv met de naam Tuinen van Zuid. Paul, Iny en hun zoon Kasper runnen het bedrijf, en werken samen met een steeds groeiende groep zzp'ers. Zo houden ze op dit moment zo'n dertig projecten in de lucht. Dat zijn vergroeningsprojecten van wijken, technische innovaties die vergroening mogelijk maken in de stad en mensen enthousiasmeren en motiveren een steentje bij te dragen. Vooral projecten waarin (meestal tijdelijk) gebied met bewoners en andere betrokkenen herontwikkeld wordt waarbij een groene leefomgeving centraal staat. De aangesloten zzp'ers hebben een rol in deze projecten en brengen ook hun eigen expertise in, waardoor in co-creatie nieuwe spin-offs ontstaan. Zo zijn er buurttuinen, is er een stekjesproject, een project gericht op afname van voedselverspilling, en zijn er groenprojecten met verschillende groepen bewoners, waaronder ouderen en een groep mensen uit Oekraïne.

Samenwerking is essentieel voor Tuinen van Zuid: 'Bij alle projecten die we gedaan hebben, hebben we er geen wedstrijd van gemaakt. We hebben iedereen een plek gegeven.' Een plek in de projecten hebben bijvoorbeeld de hoveniersbedrijven, die vaak al langlopende contracten hebben met gemeenten. Ook met veel sociale organisaties en organisaties voor participatie en re-integratie wordt samengewerkt, zodat mensen werkervaring kunnen opdoen in de tuinen en bij andere projecten. Zo ontstaan er verbindingen en duurzame samenwerkingsverbanden.

Vindplaatsen voor sociaal werkers

Voor sociaal werkers zijn de tuinen belangrijke vindplaatsen, zij zoeken zelf actief samenwerking met Tuinen van Zuid. Paul: 'In de gebieden die we ontwikkelen, zijn wij gastheer. We stimuleren eigenlijk de omgeving heel erg om activiteiten te organiseren, om het daar te doen. Dus bewegen, feestjes – dat soort zaken. Zodat de tuin gaat leven. Dus de sociaal werker is een geschenk uit de hemel, die brengt leven mee. Die geeft zin aan het gebied.' Dit is echt iets waarvoor de sociaal werkers nodig zijn. Tuinen van Zuid komt er zelf niet aan toe en er is behoefte aan de externe expertise van sociaal werkers.

Bij opdrachten met een sociale component wordt nu al vanaf het begin een buurtcoördinator, een sociaal werker of Vidar (sociale diensten) betrokken. Nu Tuinen van Zuid zo groeit, zijn zogeten sociaal makelaars, die verbindingen kunnen leggen, steeds belangrijker.

Kritische bewoners die zelf wat willen

Tuinen van Zuid werkt met illustraties om over ideeën te communiceren en draagvlak te creëren. Steeds meer hebben bewoners en andere belanghebbenden de rol gekregen om nieuwe ideeën te ontwikkelen. Het gaat om buurten waar veel mensen wonen die niet zo goed Nederlands spreken, en die soms ook slecht geïntegreerd zijn in de samenleving. 'Je hebt altijd de standaardmensen die opstaan en de klagers die heel mondig zijn en de wind uit de zeilen nemen van anderen', ziet Paul. Tuinen van Zuid wil daarom af van inspraakavonden en vergaderingen en wil mensen aan het werk zetten. 'Dus toen hebben wij, eigenlijk als experiment, een hele grote zandtafel gemaakt.' Met zelfgemaakte boompjes, planten en andere elementen kregen mensen de opdracht om de ideale tuin te verbeelden. Inmiddels zijn er meer zandtafels en is dit het instrument dat Tuinen van Zuid inzet om te inspireren en de dialoog aan te gaan, zowel tussen buurtbewoners als met gemeenten en organisaties. 'Aan die zandtafels sta je schouder aan schouder, je raakt elkaar aan.'

Bij experimentele vergroening van de openbare ruimte komt het geregeld voor dat bewoners klagen. Tuinen van Zuid heeft er een gewoonte van gemaakt om de partijen waarmee ze samenwerken, af te schermen en klachten aan te pakken. Tuinen van Zuid is, zoals Paul zegt, 'ambassadeur van de groene beweging'. En kritische bewoners die zelf wat vinden, 'dat is precies wat we willen!'

Al snel merkten de mensen van Tuinen van Zuid dat de stad niet zo groen is omdat het duur is en dat de kostbaarste post onderhoud is. Dat betekent dat onderhoud vaak een belemmering vormt voor het optimaal vergroenen van de omgeving. In de tuinen is in eerste instantie, in opdracht van de woningbouwvereniging, gekozen voor een opzet waarin buurtbewoners actief meewerken. In de praktijk blijven ook hoveniers, vaak vanuit bestaande contracten, een belangrijke rol spelen. Verder werkt Tuinen van Zuid vaak samen met zzp'ers en studenten van hogescholen aan technologische innovaties die groen mogelijk maken, zoals een kunstmatige rotswand tegen een gebouw.

Voorlopig resultaat

Tuinen van Zuid is een in de regio gerespecteerd bedrijf geworden, dat niet alleen serieus genomen wordt omdat het thuis is in 'groen' en techniek. Tuinen van Zuid weet steeds beter hoe participatie met bewoners het vergroenen stimuleert en hoe dat is te verbinden aan sociale doelen. De groene plekken zijn levendig; mensen ontmoeten er elkaar en verschillende initiatieven, zoals theater, re-integratieactiviteiten, rommelmarkten en andere bewonersinitiatieven, hebben er een plek gevonden.

Door de tijdelijkheid van de plekken is er vaak meer en sneller iets mogelijk, wat als voorbeeld kan dienen voor andere locaties. Niet alleen in Sittard-Geleen zijn groene plekken ontwikkeld, inmiddels geldt dit voor alle gemeenten van Roermond tot Kerkrade.

Opvallend is de doe-kracht van Tuinen van Zuid: gewoon aanpakken, maar wel goed kijken wie al actief zijn in een wijk en met elkaar een slimme samenwerking aangaan. Tegelijk geeft Paul aan dat veel van wat Tuinen van Zuid doet, blijkbaar goed werkt in de praktijk maar niet zo onderbouwd en reproduceerbaar is. 'We werken heel intuïtief.'

Want groeien doet Tuinen van Zuid nog – ideeën te over, en het één roept het ander op. Een kleine blik op de toekomst: momenteel wordt er een project afgerond waar Tuinen van Zuid met een consortium slimme groendaken ontwikkelt. Een herinrichtingsproject van een wijk waar wordt geëxperimenteerd met digitale tools en AI en het opstarten van een circulair *foodlab* voor het lokaal telen van voedsel en verwerken van biologische afvalstromen. Met socialwork-studenten van hogescholen zijn er plannen voor eco-corridors, een groots project waar groen en sociaal hand in hand gaan en dat als kapstok kan dienen om nog meer mensen mee te krijgen in een beweging naar vergroening van de stad.

Jasmijn Pronk is adviseur 'Leren professionaliseren' bij Movisie.

www.tuinenvanzuid.nl/

10

BijBram

Niet de diagnose, maar de mens centraal

Mirjam Andries en Marcel Ham

Bij bijBram gaat geestelijke gezondheidszorg samen met natuurbeleving en ecologisch boeren. 'Mensen duurzaam laten meedoen, is ook circulair.'

Als we arriveren, wordt er rond bijBram druk gewerkt op het boerenerf. Een aantal mannen stapelt houten pallets. 'Die halen we hier in de buurt op', licht Bram toe, 'en geven we een bestemming. Wat overblijft, verstoppen we, zo verwarmen we hier de boel. We gebruiken hier geen gas.' Al tijdens de eerste kennismaking blijkt het circulaire gedachtegoed diep in de genen te zitten. 'Het kan ook niet anders', zegt Bram. 'Ik ben van oorsprong boer, en op het platteland leef je met de natuur en pak je het circulaire denken vanzelfsprekend op. Maar het ecologische boeren, dat heb ik ook moeten leren, zien dat het anders kan en anders moet, door te doen. In mijn tijd leerde je dat niet op de landbouwschool. Lastig om die knop om te krijgen, maar dat is inmiddels wel gelukt.'

'Bram' is Bram van der Leeden, initiatiefnemer van bijBram, een kleine zorgorganisatie midden in een groene omgeving tussen de boerenbedrijven vlak buiten Ameide. Bram maakte na jaren boeren in de intensieve landbouw een overstap naar de zorg. Hij werkte drieëntwintig jaar bij zorginstelling Yulius, op het laatst als regiomanager. Maar daar was hij niet langer in zijn element. Hij wilde direct contact met de mensen om wie het gaat. In Ameide werkt hij samen met anderen in en om het dorp. Binnen bijBram wordt ook samen geluncht en daarvoor halen ze onbewerkte melk bij boeren in de buurt. Veel gezonder, maar wel wennen. 'Maar als je het gewoon serveert, gaan mensen het drinken, net als gezond eten uit de tuin. Gewoon gaan doen, het goede voorbeeld geven.'

Uitsluiting is erger dan ziekte

BijBram biedt mensen begeleiding en behandeling. Cliënten heten hier 'leden' en hebben een achtergrond in de ggz, met verslaving, zware psychiatrie. Iedereen is welkom, 'juist die mensen die iedereen laat liggen, die worden uitgesloten van deelname aan de maatschappij'. Bram gelooft dat uitsluiting erger is dan ziekte – en dat uitsluiting zelfs ziek kan maken.

Tussendoor neemt Bram afscheid van een oud-deelnemer die nog eens vertelt hoe goed het voor hem is geweest, bijBram. Hij geeft ook nog wat verbeterpunten mee. Hij laat een tas met verse worsten achter. Als bedankje. Bram belooft hiervan te zullen genieten, met zijn vrouw. Mensen lopen in en uit en iedereen krijgt onverdeelde aandacht van Bram. Hij ziet mensen echt, en dat geldt ook voor de natuur. 'Naar de lucht kijken, die ruimte voelen en dan denken dat het goed is. Zo eenvoudig is het. Mens en natuur zijn met elkaar verbonden.' En het is gemeend, dat zie je en dat voel je.

Groen in de ggz

Green mental health, meer groen in de ggz. Het lijkt een nieuwe trend; het 'groene' domein verbinden met de traditionele (moderne) gezondheidszorg. Bram heeft er zijn eigen visie op: 'Ik ben geen groot denker en heb het theoretisch niet allemaal goed onderbouwd. Maar mijn visie is fundamenteel en diepgeworteld. Het is mijn drijfveer. Een begrip als "groene ggz" wordt al snel gekaapt door het systeem en dan wordt er van alles onder geschaard, en wordt het een kunstje. Grote ggz-instellingen waar mensen aan het eind van hun traject via een route van ontelbare kamertjes en productiestraten worden opgesloten. Daar maken ze dan een binnentuin en plaatsen er een paar bankjes in het groen. Dat is het dan. Maar ik zie het fundamenteel anders; het moet andersom. Het startpunt is een mooie groene plek bieden, een fijne omgeving waar ze rust en ruimte ervaren. Waar iemand zich prettig voelt. En als je je één voelt met je omgeving, wil je daar ook voor zorgen, er iets voor doen. Bijvoorbeeld voor de dieren zorgen, in de tuin werken of papier prikken. En dan maak je contact met je omgeving. Dat geeft weer zingeving.'

'Een ander fundamenteel uitgangspunt in het model zoals ik het in mijn hoofd zie, is dat we niet dramatiseren, maar normaliseren. Iedereen binnen bijBram is lid, geen patiënt. Lid van een gemeenschap, en dat verbindt. Zo geef je er taal aan. Je hoort erbij, bent onder de mensen. Iedereen is voor een ander weer een rolvoorbeeld in normaliseren, ook iemand met een psychose die geen medicijnen wil en zichzelf "normaal" vindt, hoort erbij. Zo werken we hier: kom eens meedoen, wees jezelf. Langskomen, kijken wat er gebeurt. Binnen de gewone ggz kom je pas in beeld als het helemaal mis is en dan word je opgesloten. Of je staat heel lang op een wachtlijst. Die hebben wij niet. Hier kom je gewoon het pad oplopen, hoor je erbij en ga je meedoen. Mensen duurzaam laten meedoen, is ook circulair.'

Van hoe dat eruitziet, krijgen we direct een voorbeeld. Bram wordt gebeld – een mevrouw van de gemeente. Ze heeft een alcoholverslaafde cliënt met wie het niet goed gaat. Bram kent de betreffende meneer uit het dorp. 'Neem hem nu direct maar mee', zegt hij. 'We gaan hem welkom heten met koffie en een koekje erbij. De rode loper uit, hem zich welkom laten voelen.' 'Piet moet komen', zegt hij later tegen ons, 'want die drinkt te veel, valt dan met de fiets, is mensen tot last, maar daar zit wel een verhaal achter.'

Als de mevrouw van de gemeente later langskomt, is ze alleen. Piet wilde toch nog niet. Morgen probeert ze het nog een keertje. Ze heeft al wel een andere 'casus'. Een zwaar aan drugs en alcohol verslaafde jongeman. Net uit de detox, relatiebreuk, en toen ging het toch weer fout. Weer helemaal aan lager wal, zwaar vermagerd en grote zorgen om zijn gezondheid. De vader is tijdelijk bij hem ingetrokken om op hem te letten. Dat vraagt om een interventie met de psychiater, stelt Bram. Eerst kijken of het wel veilig is om hem te laten komen. Bram spreekt het volgende af: hij belt de psychiater, en de mevrouw van de gemeente regelt de financiën. Dat is ook een succesfactor van bij Bram. Direct doorpakken. Dat maakt bij Bram een betrouwbare partner. In de afgelopen tien jaar hebben ze een goede naam opgebouwd. Er is wederzijds vertrouwen. 'Waar een wil is, is een weg', aldus Bram. 'Ook daarin verschillen we van andere zorgaanbieders.'

Obstakels en hindernissen

Gaat dan alles van een leien dakje? Nee, er zijn ook obstakels en hindernissen. Een belangrijke kwestie is de financiering. Die zorgt voor perverse prikkels en kost veel tijd om te regelen. Ze hebben 250 leden, er lopen er per dag 40 of 50 rond. Financiering loopt via de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) of de Wet langdurige zorg (Wlz). In het begin was er wel tegenwerking. Er werd gezegd: Bram doet maar wat, is er wel kwaliteit? 'We werden niet serieus genomen door de mensen die verwijzen of aan financiële knoppen draaien. Dat is een barrière. Terwijl de mensen die hier zitten heel tevreden zijn. Bij gemeenten lukt het steeds vaker, maar die zijn ingericht op grote instellingen. Het kost veel tijd om met elke gemeente aan de slag te gaan. We moeten elke keer weer ons verhaal houden.'

Bij de zorgverzekeraars gaat het lastiger, en ze hebben die Wlz-contracten wel nodig. 'Je bent vaak afhankelijk van of je bij het juiste poppetje komt.' Financieel is het soms aantrekkelijk als iemand vanuit de Wmo de Wlz instroomt. 'Dan krijg je opeens de helft meer geld omdat de financiering verandert, niet de persoon, die is nog steeds hetzelfde. Eigenlijk moet je dat niet willen. Mensen kunnen nog heel veel en hoeven eigenlijk niet in de Wlz, daarmee zeg je dat ze levenslang zorg nodig hebben. Maar wij hebben dat contract wel weer nodig en willen dat graag afsluiten. Dus hebben we een inhoudelijke doelstelling toegevoegd: verminderen van de instroom in de Wlz.' Dit lijkt tegen het eigen belang in te gaan. Maar Bram gelooft in zijn visie: 'Je moet voor je eigen waarden staan. De zorg is zo niet houdbaar. Je moet besluiten nemen voor de langere termijn. De oplossing is niet steeds meer zorg inzetten. Ook voor een lid is het niet goed om in de Wlz te zitten, te hospitaliseren.'

Mirjam Andries is projectleider 'Participeren bij team naar vermogen' bij Movisie.
Marcel Ham is hoofdredacteur van het *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*.

Bronnen

- Gewoon Gek - VPRO, www.vpro.nl/programmas/tegenlicht/kijk/afleveringen/2019-2020/Gewoon-Gek.html
- Aanbod titel - De Groene GGZ, www.ivn.nl/aanbod/groene-ggz/

Analyse

Eco-sociale praktijken

Richard de Brabander, Romy Santpoort, Jeanet de Jong, Karijn van den Berg,
Mirjam Andries, Marcel Ham

Eco-sociale verandering van onderop

Het doel van de portretten in deze bundel is een beter begrip te krijgen van eco-sociale praktijken. En om het gesprek over de betekenis ervan aan te moedigen en verder te verdiepen. We zijn ook op zoek naar de ideeën en overwegingen van de mensen achter deze praktijken. Waarom vinden zij eco-sociaal werk belangrijk? Hoe verbinden zij ecologische en sociale doelen? En hoe kun je dat zien aan de manier waarop zij hun werk doen? Hoe houden zij zich staande in een omgeving die niet 'groen' maar 'grijs' is? Welke hindernissen komen zij tegen en hoe gaan zij daarmee om?

Betrekken van burgers

We zien een waaier met grote verschillen tussen initiatieven, waar één belangrijke overeenkomst uit springt: de betrokkenheid van bewoners. Bewoners zijn burgerwetenschappers die informatie over hun wijk verzamelen, zijn betrokken bij het verbouwen en verdelen van voedsel en werken actief mee aan vergroening. Ze zijn de ambassadeurs van initiatieven. Zij worden gezien als een belangrijke speler in de energietransitie, want zonder hen gaat het niet werken. Burgers beschikken over lokale kennis over wat er speelt in de wijk en wat er leeft onder wijkbewoners. Het werkt om meerdere redenen goed om bewoners bij eco-sociaal werk te betrekken. Door verschillende groepen mensen bij elkaar te brengen, dragen initiatieven bij aan meer welzijn en gemeenschapszin, het gevoel erbij te horen, en het vergroten van zeggenschap en mede-eigenaarschap. En zo wordt ook zichtbaar wat er voor bewoners belangrijk is, waar mogelijkheden en problemen worden ervaren. Een vraagstuk als de energietransitie zou 'meer van de mensen moeten zijn'.

Motieven

Een rode draad is dat alle initiatieven gericht zijn op het versterken van de positie van kwetsbare groepen, ook wanneer dat gebeurt vanuit de overtuiging dat de gevolgen van klimaatverandering eerlijk verdeeld moeten worden.

De motieven daarachter verschillen. Sommige initiatieven ontstaan als antwoord op een urgent probleem, bijvoorbeeld energiearmoede of de overstromingen in Zuid-Limburg. De Fixbrigade die je huis helpt isoleren, biedt aan jongeren zonder startkwalificatie de mogelijkheid werkervaring op te doen. Het blijft niet altijd bij die urgente inzet. Nadat in Zuid-Limburg het grootste gevaar is geweken en de ergste nood is verholpen, ontwikkelt zich bij bewoners het bewustzijn dat er meer moet gebeuren om veranderingen van het klimaat tegen te gaan. Anders gezegd: de acute nood leidt tot het besef dat we in de toekomst anders met de natuur moeten omgaan en dat we ons gedrag daarop moeten aanpassen. En dat leidt weer tot nieuwe initiatieven.

Andere initiatieven worden vanaf het begin af aan gedreven door een uitgesproken idee over hoe het in de samenleving anders moet. Bloei & Groei in Amsterdam is daarvan een voorbeeld. Deze

healing garden is opgezet vanuit de overtuiging dat natuur goed is voor de mentale gezondheid van vrouwen die stress ervaren. Bloei & Groei werkt aan het versterken van vrouwen en zet zich af tegen ongelijkheid tussen mannen en vrouwen in de samenleving.

Uitgesproken anders willen ook een initiatief als Mensa Mensa en de initiatieven van de Energiecoöperatie Westerlicht het. Zij worden gedreven door een kritiek op de 'klassieke economie' en de grote rol van de markt in het publiek en het sociaal domein. Energie en gezonde voeding horen volgens hen niet thuis op de markt; die zijn van ons allemaal. Daarom hechten ze ook aan meer inspraak van bewoners en het vergroten van 'directe democratie'. Om die reden zet Westerlicht een coöperatie op, om het heft in eigen hand te nemen.

Spin-off

Veel initiatieven hebben een spin-off: zij brengen nieuwe initiatieven of nieuwe samenwerkingen voort met welzijnsorganisaties, of met andere vergelijkbare initiatieven, waarmee ook kennis uitgewisseld wordt. Een energiecoöperatie gaat samenwerken met een zorgcoöperatie of gaat aan de slag met deelauto's, een stadstuin met een hoveniersbedrijf, een groene ggz-instelling met nabije biologische boeren, enzovoort. Deze 'diversificatie' wordt ook gezien als een waarde op zich en draagt ertoe bij dat verschillende levensdomeinen met elkaar worden verbonden. Juist omdat zij ecologische en sociale doelen combineren, is samenwerking nodig met instellingen, organisaties of initiatieven die deskundig zijn op een ander terrein.

De aard van veel initiatieven is dat zij pionieren, experimenteren, uitproberen en intuïtief werken. Gewoon beginnen en dan zien wat eruit komt. Bij het actief betrekken van bewoners denken zij niet op voorhand in kwantificeerbare resultaten. De manier waarop zij zich organiseren, volgt principes van een ecosysteem waarbij ruimte moet zijn voor onverwachte nieuwe ideeën en samenwerkingsverbanden.

Wat samenwerking kwetsbaar maakt, zijn de stellige waarden en afspraken van sommige initiatieven. Zo stelt Bloei & Groei uitdrukkelijk geen concessie te willen doen aan haar principes als deze botsen met de voorwaarden die financiers stellen. Dat maakt het voortbestaan van de *healing gardens* kwetsbaar.

De rol van sociaal werk

Het sociaal werk, of beter gezegd het opbouwwerk, is belangrijk bij het actief betrekken van bewoners bij plannen rond de energietransitie. Dat staat buiten kijf. Zoals duidelijk wordt uit het verhaal over het netwerk Opbouwwerkers Energietransitie is het van belang dat deze transitie niet alleen een technische kwestie is. Opbouwwerkers hebben een rol in het agenderen van de sociale kant van de energietransitie en de verbinding ervan met sociale vraagstukken als armoede en rechtvaardigheid. Ze zien 'koppelkansen', waarbij bijvoorbeeld isolerende maatregelen aangegrepen worden om armoede of eenzaamheid te signaleren. De initiatieven in deze bundel tonen het belang van professionele ondersteuning hiervan.

Het sociaal werk heeft zich in de laatste jaren vooral gericht op het uitvoeren van gemeentelijk beleid. Dat opbouwwerkers zich steeds meer inzetten om sociale ongelijkheid en natuurherstel op de politieke agenda te zetten, kan spanning of conflict geven. Het steunen van initiatieven van burgers kan immers haaks staan op de gemeentewens om bewoners mee te krijgen in de energietransitie. Nu is zo'n spanning voor het opbouwwerk niet nieuw. Veel opbouwwerkers hadden er ook al mee te maken tijdens de stadsvernieuwing in de jaren zeventig. Van die tijd hebben we geleerd dat die spanning mensen ook kan uitdagen om grenzen te verleggen. Het netwerk van opbouwwerkers helpt daarbij. Het ondersteunt sociaal werkers als hun binnen hun organisatie geen ruimte wordt geboden om met duurzaamheid en klimaatverandering aan de slag te gaan, of wanneer zij zich daarin alleen voelen staan. Door werkbezoeken te

organiseren, wil het netwerk eco-sociale praktijken zichtbaar maken en daarmee bijdragen aan continuïteit.

Hindernissen

Eco-sociale praktijken zien zich geconfronteerd met diverse hindernissen.

Ten eerste tonen de verhalen in deze bundel dat er vaak intuïtief en experimenteel wordt gewerkt. Het zijn voorbeelden van wat door sociaal geografen *placemaking* wordt genoemd, een proces waarbij bewoners hun leefomgeving verbeteren en zo willen bijdragen aan gemeenschapszin, gezondheid en welvaart van de buurt. Dit 'plaatsmaken' gebeurt al doende en veelal zonder vooropgezet plan. Deze manier van werken van bewoners past niet bij de werkwijze van veel gemeentelijke diensten. Zij werken doel- en planmatig, gericht op het steeds verantwoorden van effectiviteit, behaalde resultaten, (maatschappelijk) effect en impact. De gemeente verwacht dan ook van initiatieven die subsidie ontvangen dat zij zich op deze manier verantwoorden. Als dat niet lukt, en er geen subsidie of andere steun van de gemeente wordt ontvangen, voelen initiatieven zich niet erkend en gewaardeerd.

Eco-sociale praktijken passen daarmee niet in de afzonderlijke domeinen op basis waarvan de gemeente haar werk en de financiën heeft georganiseerd. De leefomgeving verbeterd erdoor, gezondheid wordt bevorderd, burgerbetrokkenheid wordt versterkt, er wordt een ontmoetingsplek geboden, er wordt aan re-integratie gewerkt en dagbesteding geboden aan mensen met mentale problemen. Vanuit het perspectief van de gemeente is het onduidelijk tot welk domein een project behoort: fysiek, sociaal, zorg of welzijn. Daardoor kan het lang duren voordat een gemeente reageert op een aanvraag tot ondersteuning, wat uiteindelijk ten koste kan gaan van de betrokkenheid die burgers tonen. Ook lopen initiatieven het risico tussen wal en schip te geraken en financiële ondersteuning mis te lopen. In andere gevallen is de ondersteuning kortlopend in plaats van langdurig.

De aanbestedingsregels van gemeenten vormen ook een kwestie. De gemeente stelt hoge eisen aan bedrijven en organisaties die gemeentelijk werk uitvoeren. Eco-sociale initiatieven voldoen niet tot nauwelijks aan de voorwaarden om zich op dat werk in te schrijven. Gemeenten zoeken snel een commerciële partner die 'de klus komt klaren', en eco-sociale initiatieven die in de wijk zitten, hebben dan het nakijken. Terwijl juist deze lokale initiatieven goed op de hoogte zijn van wat er in de wijk speelt en voor draagvlak en continuïteit kunnen zorgen. Bovendien werken commerciële partners meestal niet aan sociale doelen zoals eco-sociale initiatieven dat doen, zoals de re-integratie van langdurig werklozen, herintreders of jongeren zonder startkwalificatie. Een andere hindernis heeft te maken met de bewoners die zich door eco-sociale praktijken aangesproken voelen. Zoals eerder opgemerkt, zetten alle initiatieven erop in bewoners er actief bij te betrekken, omdat het nodig is hen mee te trekken, om hun meer inspraak te geven, om hun belangen te behartigen en hun weer perspectief te bieden. Het risico is dat de *usual suspects*, de beter opgeleide en mondige bewoners van de buurt, de wind uit de zeilen nemen van groepen die zich moeilijker kunnen uitdrukken, waardoor deze niet aanhaken. Opbouwwerkers hebben een cruciale rol om groepen die minder vaak van zich laten horen erbij te betrekken en ruimte te bieden voor hun ideeën. Daarbij is het belangrijk manieren te vinden om bewoners te betrekken die niet gewend zijn aan overleg en discussie of moeite hebben met (de Nederlandse) taal. De zandtafels van Tuinen van Zuid is een mooi voorbeeld van hoe bewoners met behulp van creatieve vormen hun ideale beeld van hun wijk tot uiting kunnen brengen.

Aansporingen

Overkoepelend zien we een vijftal aansporingen ten behoeve van eco-sociale praktijken:

- Denk na over hoe lokale bewonersinitiatieven ondersteund kunnen worden vanuit de gemeente.
- Denk na over creatieve manieren van langdurige en domeinoverstijgende financiering. Eco-sociale initiatieven zijn niet in één domein te vangen. Heb aandacht voor de maatschappelijke waarde die eco-sociale initiatieven met zich meebrengen, zoals meer duurzaamheid, minder wantrouwen van burgers, minder eenzaamheid, gezondheidswinst.
- Herwaardeer de rol van het opbouwwerk en bied ruimte om kritisch te zijn. Vraag opbouwwerkers welke regels en structuren in het systeem onbedoeld initiatieven in de weg zitten en burgerbetrokkenheid ondermijnen.
- Begin. Verschillende initiatieven laten zien dat je vaak gewoon moet beginnen, omdat het nieuw is en je nog niet weet waar de grenzen liggen of waar je uit gaat komen. Bij Bram en Energiecoöperatie Westerlicht tonen dat die grenzen gaandeweg heel ergens anders liggen dan de trekkers aanvankelijk dachten, net als in een ecosysteem.
- Zoek elkaar op, maak tijd voor uitwisseling en samenwerking. Laat je inspireren door het netwerk van opbouwwerkers, door samenwerkende energiecoöperaties, groene ggz-instellingen die het net even anders doen, etc.

Colofon

- Redactie:** Richard de Brabander, Jeanet de Jong, Karijn van den Berg, Mirjam Andries, Marcel Ham
- Correctie:** www.gedachtenwoorden.nl
- Foto's:** Foto cover en pagina 28 en 50: Gyselle Blokland.
Verder: p. 36: Vere Maagdenberg.
- Vormgeving:** studio vadding

Overname van informatie uit deze publicatie is toegestaan onder voorwaarde van de bronvermelding:
© Movisie, kennis en aanpak van sociale vraagstukken, de Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk en het Lectoraat Ecosociaal Werk van Hogeschool InHolland.

De inhoud van deze publicatie is met grote zorg samengesteld. Desondanks zijn Movisie, de BPSW en het lectoraat niet aansprakelijk voor de eventuele schade die ontstaat door het gebruik van deze informatie.

